

वर्ष - २

अंक - १२

सौर आषाढ, शके १९१६

छात्र

प्रबोधन

ज्ञान प्रबोधिनीद्वारा कुमारांसाठीचे अभिनव मासिक !

छात्र प्रबोधन संबंधी प्रातिनिधिक अभिप्राय

१२ मे, १९८४

किशोर आणि कुमार यांच्या प्रबोधनाचा
आपला प्रचल कौजुकास्पद आहे.

मुलांना लसे रूपात ठेवते. त्यांना आदिक कांडी
कळावे आणि त्यांचे कळतेपण वाढीस लागणे
भासाठी आपण प्रचल शक्ति असणे पाहिजे.

शिवधर्मपती, सार्नेश्वर, विवेकानंद, लागीर भांना
जिवनाची समज आली ली भाच वनात.

कौकळे वस हे वसंतातलि पालकीकारखे असते.
मराठी प्रदेशातलि बाळगोपाळांच्या प्रज्ञेला आणि
प्रातिभेला लतत पालकी फुटत रहावी भासाठी
प्रबोधन भा भासिकाचा अवतार धडला असे
मला वाटते.

मातृभाषा ही विचारांची वाहिनी
आणि संस्कारांची जननी आहे हे जाणून
आपण मराठीतून लिहावे, बोलूयावे.

आपली स्वाक्षरीबुद्धा मराठीतूनच,
म्हणजे देवनागरी लिपीतून करावी.

शिवाजीरि।१ भासले

ॐ

छात्र

प्रबोधन

वर्ष २, अंक १२

सौर आषाढ, शके १९१६

इवली शल्ये रुपती खुपती, मात करू दे त्यांच्यावरती
प्रगल्भतेचे पंख लेऊनी, ने ज्योतिर्जगतात

ज्ञान प्रबोधिनीद्वारा कुमारांसाठीचे अभिनव मासिक !

● संपादक, प्रकाशक ●

श्री. महेन्द्र सेठिया

● संपादक मंडळ ●

महेंद्र सेठिया, B.E., M.Ed.

विवेक पोंक्षे, M.Sc., B.Ed.

अनघा लवळेकर, M.A., B.Ed.

शैलजा देशमुख M.A., M.Ed.

● मुखपृष्ठकार ●

श्री. सतीश कुलकर्णी

● रेखाचित्रकार ●

श्री. दीपक संकपाळ

● संपर्क ●

‘छात्र प्रबोधन’

ज्ञान प्रबोधिनी, ५१० सदाशिव पेठ,

पुणे ४११ ०३०. ☎ ४३२६९१

● मुद्रक ●

प्रबोध उद्योग, पुणे

● नोंदणी क्रमांक ●

PHM/153/VIII

● वार्षिक वर्गणी ●

रु. ६०/-

हे मासिक ‘ज्ञान प्रबोधिनी’ या संस्थेच्या मालकीचे असून सौर १ आषाढ, शके १९१६ (२२ जून, १९९४) या दिवशी प्रभात प्रिंटिंग प्रेस, गुलटेकडी येथे छापून ज्ञान प्रबोधिनी, पुणे येथून प्रसिद्ध केले.

या अंकात दडलंय काय!

● संवाद	२
● नमोऽस्तुते गुरुदेवा	३
● करून तर पाहा - वृत्तचिती	६
● कथा : २२ जून १८९७	७
● विज्ञान : आज्ञाधारक डबा	१२
● अभ्यासातील स्वावलंबन	१३
● प्रतिभेच्या प्रांतात - संवाद लेखन	२१
● आदिवासींच्या पाड्यांमधून	२३
● बुद्धिमान सावकार व चार मुले	२८
● तेव्हाचे शिक्षण आताचे यश	२९
● आम्ही तुमच्यापर्यंत काय	
पोहोचविले - विषयसूची	३२

वार्षिक वर्गणी संपली!

नवीन वर्गणी भरून पुढील वर्षाचे सभासद व्हा!

१५ जुलैपर्यंत वर्गणी भरल्यास खंड न पडता

आपल्याला मासिके पाठवता येतील.

प्रिय प्रबोधक मित्र मैत्रिणींनो,

या वर्षातला शेवटचा अंक तुमच्या हातात देताना एक वर्ष किती झटकन संपले याची जाणीव झाली. गेल्या वर्षभरातील 'प्रतिभेच्या प्रांतातील प्रवास', 'स्वातंत्र्योत्तर भारताचा इतिहास', 'विज्ञानाच्या चष्यातून', 'असे घटते सुंदर अक्षर', 'तेव्हाचे शिक्षण आत्ताचे यश', 'अभ्यासातील स्वावलंबन' या लेखमाला अनेकांना आवडल्याचे, उपयुक्त झाल्याचे अभिप्राय आमच्यापर्यंत पोहोचले. कथा, मनोरंजनाचा भाग थोडा वाढवायला हवा, खेळासंबंधी काही लेखन असावे हे प्रांजळपणे काहींनी सांगितले. येत्या वर्षी या सर्वांचा अंकात समावेश असणार आहे. त्या व्यतिरिक्त काही नवीन लेखमालांची भर या वर्षी निश्चितच तुम्हाला आवडेल. अनेक मान्यवर व्यक्ती व लेखकांना आपण आपल्या अंकासाठी आवर्जून लिहायला सांगत आहोत. त्याला प्रतिसादही चांगला मिळत आहे.

मासिकाव्यतिरिक्त मेळावे, शिबिरे, सहली या निमित्ताने आपल्यापैकी अनेकांशी छान मैत्री झाली. तुमच्या सर्वांच्या बरोबर मासिकाचा मागील वर्षीचा प्रवास नक्कीच एक पाऊल पुढे टाकणारा, अनुभव संपन्न करणारा, खूप काही शिकविणारा व वाढविणारा झाला. अनेकजण मासिकाची उत्सुकतेने, कधीकधी अधिरतेनेही वाट पाहात असतात! हे वाचल्या, ऐकल्यानंतर चालू असलेली धडपड, खटपट कुठेतरी उपयोगाला येत आहे याचा आनंद होतो.

काही कारणांमुळे गेल्यावर्षी काही अंक तुमच्या हातात द्यायला उशीर झाला, तसेच काहींना पत्राचे उत्तर देण्यासही विलंब लागला त्याबद्दल क्षमस्व! पुढील वर्षी वरील दोन्ही गोष्टी वेळेत पूर्ण होतील अशी खात्री बाळगावी.

या सर्व मासिकांमधून तुम्हाला काही धडपड करावीशी वाटली, स्वतःच्या सर्वांगीण विकासासाठी प्रयत्न करावेसे वाटले अन् इतरांसाठी काम करण्याची प्रेरणा निर्माण झाली तर हे मासिक निश्चितपणे परिणामकारक झाले असे म्हणता येईल. अनेक ठिकाणच्या पत्रांमधून आलेल्या प्रतिक्रियांवरून निदान या प्रक्रियेला सुरुवात झाल्याचे निश्चितपणे जाणवत आहे.

ही प्रक्रिया यापुढेही चालू राहावी म्हणूनच पुढील वर्षीच्या वाटचालीतही तुम्ही सर्वजण आमच्या सोबत असाल अन् एकटेच नव्हे तर अनेकांना या प्रवासात सामील करून घ्याल असा विश्वास वाटतो. मग भेटूयात 'छात्र प्रबोधन'च्या तिसऱ्या वर्षातील पहिल्या अंकात!

सस्नेह तुमचा

(महेन्द्र सेठिया)

नमोस्तुते गुरुदेवा

भारतीय संस्कृतीत गुरूचा महिमा फार मोठा आहे. ज्ञानेश्वरांना तर आपल्या गुरुदेवांना 'कुठे ठेवू अन् कुठे नको' असे होऊन जाते. शेवटी आपल्या हृदय सिंहासनावर गुरुचरणांना सुयोग्य स्थान आहे, असे वाटून ते म्हणतात, 'आता हृदय हे आपुले। चौफाळूनिया भले। वरी बैसवू पाउले। श्रीगुरूंची ॥' नवग्रहांच्या मालिकेतील सर्वात मोठा जो ग्रह त्याला आपल्या पूर्वजांनी 'गुरू' म्हटले! तो सर्वात मोठा आहे हे त्यांनी कसं ओळखलं असावं हे कोडंच आहे! पण गुरूचं मोठेपण आपल्याला दुरूनही कीर्तिसुगंधामुळे व जवळून स्नेहदृष्टीने समजतेच की! छोट्यांना मोठं होण्यासाठी मोठ्यांची मदत

प्रा. यशवंत लेले

घ्यावी लागते, मोठ्यांचे आशीर्वाद घ्यावे लागतात, मोठ्यांचे उदाहरण डोळ्यापुढे ठेवावे लागते, त्यांचा आदर्श ठेवावा लागतो. आपणा साऱ्या भारतीयांना अनेक गुरू माहीत असले तरी महाभारताचे महान कर्ते, गुरूचेही गुरू श्री व्यास महर्षी यांचे पूजन गुरुपौर्णिमेस आपण करतो. आषाढ शुक्लपौर्णिमेचा दिवस हा हजारो वर्षे व्यासपौर्णिमेचा दिवस म्हणून मानला जातो. शिक्षण घेत असणारे शिष्य आपापल्या गुरूंचा गौरव करतात तोही व्यासांचे प्रतिनिधी या नात्यानेच!

नमोस्तुते ते व्यास विशालबुद्धे

फुल्लरविन्दायतपत्रनेत्र

येन त्वया भारततैलपूर्णः

प्रज्वालितो ज्ञानमयः प्रदीपः ॥

विशालबुद्धीच्या हे व्यासमहर्षे, आपले डोळे प्रफुल्लित कमलदलाप्रमाणे सुदीर्घ आहेत. आपण महाभारतरूपी स्नेहाने प्रज्वलित असा ज्ञानाचा मंगल दीप लावून ठेवला असल्याने आपल्याला आमचे दंडवत असो.

लक्ष श्लोकांचा १८ पर्वाचा महाभारतासारखा धर्म, नीती, राजनीती,

प्रशासन, अर्थशास्त्र, इतिहास, संस्कृती, तत्त्वज्ञान, भूगोल आणि समाजशास्त्रासारख्या अनंत विषयांवर सहस्रावधी कथांच्याद्वारा समाजाचे उद्बोधन करित आलेला दुसरा ग्रंथ पृथ्वीच्या पाठीवर क्वचितच सापडेल. महाभारत म्हणजे भारतीयांचे पूर्वपरंपरेने प्राप्त झालेले अलौकिक असे विचारधन आहे. भगवद्गीतेसारखा तेजस्वी हिरा या महाग्रंथाच्या भीष्मपर्वतात चमकतो आहे. या ग्रंथात नाही असं फारच थोडं ज्ञान अन्यत्र सापडू शकेल. म्हणून ज्ञानाच्या क्षेत्रात व्यासांचा अग्रपूजेचा मान आहे. बाकी आपले सारे गुरू व्यासांच्या पीठावर आरूढ असतात ते त्यांचे प्रतिनिधी म्हणूनच. व्यासपूजेचा स्वीकार त्यांनी करावयाचा तो व्यासपीठावर आरूढ झाल्यामुळे!

गुरू कोणाला म्हणावं? जो जो म्हणून आपल्यापेक्षा कर्तृत्वाने, ज्ञानाने, अनुभवाने मोठा आहे, ज्याच्या ज्याच्याकडून आपल्याला काहीतरी शिकण्यासारखे आहे अथवा आपल्या विकासामध्ये प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षपणे ज्यांची आपल्याला मदत होते ते सर्वच आपले गुरू होत. त्यानुसार आपले आई-वडील, भाऊ-बहीण, शाळेत अथवा शाळेबाहेरही विविध विषय, कौशल्ये

शिकविणारे आपले मित्र, ग्रंथ, निसर्ग, समाज, आपले राष्ट्र आणि या राष्ट्राच्या परंपरेत मोठे झालेले सर्व संत, महापुरुष हे सर्वच आपले गुरू होत.

आपलं आयुष्य घडविण्यासाठी, फुलविण्यासाठी, ते अधिक विकसित करण्यासाठी ज्यांची ज्यांची म्हणून आपल्याला मदत होते त्या सर्वांबद्दल कायमच आपल्या मनामध्ये आदराची, कृतज्ञतेची जाणीव असायला हवी व त्यानुसार आपले आचरणही व्हावे. ही कृतज्ञता अन् आदर व्यक्त करण्याचा हा गुरुपौर्णिमेचा दिवस! गुरूंइतकं मोठं होण्याचा निश्चय करण्याचा हा दिवस! सतत नवनवीन शिकत राहाण्याची व इतरांना शिकवत राहाण्याची जणू प्रतिज्ञाच करण्याचा हा दिवस! यंदा दि. २२ जुलै १९९४ रोजी गुरुपौर्णिमा (व्यास पौर्णिमा) आहे. या वर्षी गुरुपौर्णिमा कशी साजरी कराल?

आपले आई-वडील व घरातील अन्य वडीलधाऱ्या मंडळींना तसेच शाळेतील सर्व शिक्षकांना नमस्कार करावा. शाळेत सूचना फलकावर, फळ्यावर गुरूंबद्दल आदर व्यक्त करणारे सुविचार लिहावेत. वर्गामध्ये गुरुपौर्णिमेच्या कार्यक्रमास शिक्षकांना बोलवावे. तेथे

गुरुस्तुतीपर श्लोक म्हणावे. गुरू शिष्यांच्या गोष्टी सांगाव्यात. वर्गाने मिळून एखादा संकल्प करावा. अर्थात हे सर्व उपचार म्हणून करायचे नाहीतर मनःपूर्वक श्रद्धापूर्वक व्हायला हवे. हे काही वेगळे सांगायला नको.

या अंकाच्या मलपृष्ठावर 'नमोऽस्तुते गुरुदेवा' हे गीत छापले आहे. प्रबोधिनीमध्ये आद्य संचालक आदरणीय कै. आप्पा पेंडसे हे सर्वानाच गुरूस्थानी

आहेत. त्यांच्याबद्दलची कृतज्ञता प्रबोधिनीतील एका कार्यकर्त्याने या गीताद्वारा व्यक्त केली आहे. कै. आप्पा हे व्यासपरंपरेचे प्रतिनिधी म्हणून त्यांचेही पूजन या निमित्ताने करूयात. हे गीत जरी त्यांना उद्देशून तयार केलेले असले तरीसुद्धा व्यासांचे प्रतिनिधी असणाऱ्या सर्वच गुरूंना मनःपूर्वक वंदन अन् त्यांची अपुरी राहिलेली स्वप्ने पूर्ण करण्यासाठी त्यांनी आम्हाला आशीर्वाद द्यावेत ही विनम्र प्रार्थना! ☆

A REMEMBRANCE

*It doesn't seem so long ago
I first came in the class.
And you all asking several questions
And I answering all.*

*It doesn't seem so long ago
Our mischief annoying the teacher
And we all making sorry-faces
Escaping from the danger.*

*It doesn't seem so long ago
We sitting for the meetings.
And with the square, thoughtful faces
Listening to the teachings.*

*But all these naughty little ones
Are not children today
They have now grown older to be
The YONG MEN of the day.*

*I want you to remember how much
we loved watching each other grow,
And how proud we are of the
YOUNG MEN we've become!*

**Pranav Mahajan, 10th Std.
Jnana Prabodhini, Pune**

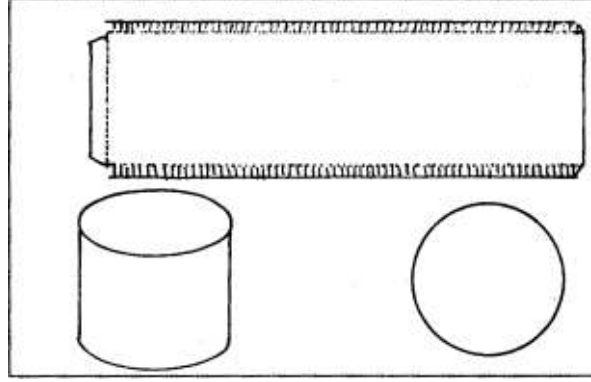
मागच्या अंकामध्ये आपण सपाट पृष्ठभाग असलेले विविध त्रिमिती आकार कसे करायचे ते पाहिले. आता वक्राकार पृष्ठभाग असलेले त्रिमिती आकार कसे करायचे ते पाहूयात.

वृत्तचिती (Cylinder)

वृत्तचिती बनविताना ज्या त्रिज्येची वृत्तचिती बनवायची आहे त्या त्रिज्येला 6.28 ($2 \times \pi \times r = 2 \times \frac{22}{7} \times r = 6.28 \times r$) ने गुणून त्या लांबीचा कागद कापून घ्या. कागदाची रूंदी किती ठेवायची हे तुम्हाला वृत्तचिती किती उंच करायची आहे त्यावर अवलंबून आहे. प्रारंभी १० सें.मी. रूंदी घ्या कागदावर हा आयत तयार झाला. रूंदीच्या बाजूला (दोन्ही बाजूला) १ सें.मी. इतकी जागा चिकटविण्यासाठी ठेवा. तुटक रेषांवर कर्कटक फिरवा व नंतर खूप जवळ जवळ काप घ्या. लांब बाजूला सोडलेल्या चिकटपट्टीचा वापर करून पोकळ वृत्तचिती तयार करा. आता लांबी ठरविताना जी त्रिज्या घेतली होती त्याच त्रिज्येचे २ वर्तुळ काढून कापा व पोकळ वृत्तचितीच्या दोन्ही बाजूंना (जवळजवळ काप घेतलेल्या चिकटपट्ट्यांवर) चिकटवा. ही झाली तुमची वृत्तचिती.

आता वृत्तचितीची उंची कमी करायची असेल तर कागदाची रूंदी कमी घ्यावी लागेल. त्यातून छोटी सुबक डबी तयार होईल. पुढच्या अंकात शंकू कसा

करायचा ते पाहू.

● शब्दकोडे ●

मो	ह	र	झें	ज	गु	ना	सो	न	चा	फा
गु	ग	डू	पिं	प	ला	ळ	शे	क	ल	घ
का	ज	रा	थ	दी	ब	ग	र्द	ड	न्हे	उ
जा	घ	दी	स्व	म	हा	ळी	सू	पू	इ	र
ई	गा	जा	पा	ळ	धु	क	धा	ली	ळ	या
बा	अ	का	ना	रि	म	मा	ली	क	कू	या
र	ड	बो	जू	ळ	जा	ग	ल	भ	ब	नि
जु	छ	थ	ली	त	द	त	ण	ती	प	झे
रा	ई	वी	त	ग	र	ग	क	णा	मा	ई

वरील चौकटीत १६ फुलांची नावे लपलेली आहेत. ती शोधून काढा बघू!

- पल्लवी नि. सूर्यवंशी, ९ वी धुळे

‘टुड्यं नाव काय?’ सैन्यात भरती करून घेणारा गोरा सार्जंट त्या भारतीय तरुणाला प्रश्न विचारत होता. प्रश्न विचारणाऱ्याला मराठी भाषा तेवढी अवगत नव्हती. त्याचे मराठी मोडके-तोडके होते.

‘दामोदर चाफेकर!’ त्या तरुणाने बाणेदारपणे उत्तर दिले. ते उत्तर ऐकून त्या मुलाचा गौर वर्ण, घारे डोळे, तडफदारपणे बोलण्याची त्याची पद्धत पाहून हा पोरगा काही वेगळाच आहे हे त्या इंग्रज अधिकाऱ्याच्या लक्षात आले. उपहासाने ‘आणि हे टुड्याबरोबर कोण?’

‘माझे भाऊ - बाळकृष्ण अन् वासुदेव’ डोईजड होणारे ते तरुण पाहून ‘अच्छा, पण टुमाला सैन्यात घेता येत नाही’ असे उत्तर देऊन त्या अधिकाऱ्याने चाफेकर बंधूंची बोळवण केली.

चाफेकर बंधू हिरमुसले. खिन्न मनाने घरी परत आले. आज आपली मुले दुःखी दिसताहेत हे हरिपंतांच्या, म्हणजे वडिलांच्या चटकन ध्यानी आले. त्यांनी विचारले, ‘दामू, कारे असा उदासीन दिसतोस?’ बाळकृष्णाने वडिलांना सगळी हकीकत सांगितली. ती ऐकून ते म्हणाले, ‘अरे, तुम्ही ब्राह्मणाची मुले. तुम्ही शरीराने

बलदंड नाहीत, तेव्हा तुम्हाला सैन्यात प्रवेश कसा मिळणार? पण नाउमेद का होता? शक्तीची उपासना करायला काय तेवढाच मार्ग आहे?’

‘मग काय करायचं आम्ही?’ वासुदेवाने प्रश्न केला.

‘इथं स्वतंत्र तालीम सुरू करा. हनुमंताची स्थापना करून शक्तीदेवतेची उपासना, आराधना करा.’

हरिपंतांच्या प्रोत्साहानाने त्या दिवसापासून चाफेकर बंधूंनी नवीन तालीम स्थापन केली. ते तिघं पहाटेपासून तालमीत घुमू लागले. ‘जय बजरंग’चा आवाज आसपास ऐकू येऊ लागला. ही हकीकत आहे सुमारे सव्वाशे वर्षांपूर्वीची. त्याकाळी भारत इंग्रजी पाशवी सत्तेखाली भरडला जात होता. इंग्रजी जुलमी राजवट भारतवासीयांना छळत होती.

१८५७ साली स्वातंत्र्य युद्ध पुकारण्यात आले. बंडाचे निशाण फडकावले गेले. झाशीची राणी लक्ष्मीबाई सेनापती तात्या टोपे, यांचेपासून अनेक क्रांतीकारक ह्या स्वातंत्र्य संग्रामात सहभागी होते. प्रत्येकजण पारतंत्र्यशुंखला तोडण्यासाठी आपआपल्या परीने झटत

होता. खुद्द हरिपंतांचंच पहा ना. ते व्यवसायाने कीर्तनकार. कीर्तनातून ईश्वरभक्तीबरोबरच देशभक्तीची कवने ते गात होते. लोकांमध्ये राष्ट्रप्रेमाची तीव्रता अधिक कशी वाढेल याकडे हरिपंतांचे लक्ष होते. त्यांच्या मुलांनी वडिलांनी घालून दिलेला हा आदर्श गिरवण्याचा संकल्प सोडला पण जनजागृतीपेक्षा प्रत्यक्ष कार्य करण्याचा त्यांनी विडा उचलला. स्वराज्य हा जन्मसिद्ध हक्क मानणारे लोकमान्य टिळक जणू त्यांचे गुरूच होते. स्वातंत्र्यलढ्यात काही करून दाखवावे अशी इच्छा मनाशी बाळगणाऱ्या चाफेकर बंधूंना ती संधी प्राप्त होण्याची चिन्हे दिसू लागली.

काही दिवसानंतर पुण्यावर प्लेगने अंमल सुरू केला. त्या महाभयंकर रोगाने पुणेकरांच्या तोंडचे पाणी पळाले. प्लेग हा रोग त्याकाळी मोठा विध्वंसक होता. त्याचा प्रतिबंध करणाऱ्या औषधाची त्यावेळी निर्मिती झाली नव्हती. त्यामुळे त्याच्या तडाख्यात सापडलेली गावेच्या गावे बेचिराख होत, धुळीस मिळत. पुणेकर ह्या रोगाने पिडले होतेच. आगीत तेल म्हणून की काय सरकारने रॅण्ड ह्या निर्घृण अधिकाऱ्याची पुण्यास नेमणूक केली. रॅण्ड हा उलट्या काळजाचा होता.

रॅण्डने पुण्यात पाऊल टाकताच धुमाकूळ सुरू केला. आपले सैनिक त्याने सूड म्हणून पुणेकरांवर सोडले. ते पिसाट सैनिक कुणाच्याही घरात वेळी-अवेळी घुसू लागले. मन मानेल तसा नंगा नाच करू लागले. लोकांचे सोवळे-ओवळे ह्याचा विधिनिषेध त्यांना नव्हताच. सैनिकांचे जाड बूट खाडखाड आवाज करू लागले, की लोकांच्या मनात धडकीच भरे. सैनिक केव्हा घरात शिरतील आणि कुणाला उचलून नेतील याचा भ्रवसा नव्हता. स्त्रिया, लहान मुलेदेखील लष्कराच्या पाशवी अत्याचारातून सुटली नाहीत. लोकमान्यांच्या 'केसरी'कडे 'आमची दाद लावा, आम्हाला यातून सोडवा' अशी मागणी करणारी शेकडो पत्रे येऊ लागली. लोकांनी त्यांची गाऱ्हाणी कळविली. तेव्हा लोकमान्यांनी त्यावेळचे गव्हर्नर लॉर्ड सॅण्डर्स्टला याबाबत कडक पत्र लिहिले. रॅण्डच्या 'त्या अभूतपूर्व' पराक्रमाचे मनोमन कौतुक करणाऱ्या सॅण्डर्स्टने तिकडे कान दिलेच नाहीत.

त्यामुळे सारे पुणे क्रोधाने आतून धुमसत होते. चाफेकर बंधूंच्या मनात अग्नी पेटला होता. प्रतिशोधाची भावना मनात धुमसत होती.

१२ जून १८९७. वेळ

संध्याकाळची! व्याख्याने, सांस्कृतिक कार्यक्रमाबद्दल पुणे शहर प्रसिद्ध. त्या दिवशी असंतोषाचे जनक लोकमान्य टिळक यांचे लकडी पुलाजवळील विठ्ठल मंदिरात व्याख्यान होते. विषय होता 'हिंदूपतपादशहा शिवाजी महाराज.'

कार्यक्रमाच्या सुरुवातीस एका युवकाने 'शिवाजीचे उद्गार' ही स्वरचित देशभक्तीपर कविता सादर केली. कवितेत केवळ बोलणारे, कृतिशून्य, परोपदेशे पांडित्य सांगणारांची अवहेलना केली होती. राष्ट्रभक्तीचे स्फुल्लिंग मनात चेतावणारी ती कविता दामोदरपंत चाफेकर यांची होती. त्या दिवशी...

व्याख्यान संपले अन् व्याख्याते लोकमान्य टिळक दामोदरपंत तास म्हणाले, "तुम्ही जरा इकडं या". दामोदरपंत संकोचतच लोकमान्यांजवळ गेले. "तुमचं नाव दामोदरपंत नाही का?" दामोदर-पंतांनी होकारार्थी मान डोलावली. "छान आहे तुमची कविता" म्हणत लोकमान्यांनी दामोदर-पंतांच्या पाठीवर शाबासकीचा हात फिरवला. लोकमान्य पुढे म्हणाले, "तुम्ही केवळ बडबडणाऱ्याची अवहेलना केली आहे. बरोबर आहे तुमचं म्हणणं. तुम्ही कृतीचे समर्थन करणारे तर मग मला सांगा...." आवेशाने पण आवंढा

गिळत लोकमान्य म्हणाले, "तर मग रॅण्ड अजून जिवंत कसा?" एवढे बोलून ताडताड पावले टाकीत लोकमान्य गायकवाड वाड्याकडे निघून गेले.

मोठी माणसे मोजकंच पण मौलिक बोलतात. गुरू शिष्याला सूचकतेने इशारा करतात. लोकमान्यांसारख्या अलौकिक गुरूचा शब्द दामोदरपंतांच्या हृदयाला भिडला अन् त्यांच्या मुठी वळल्या. आता फक्त शोध होता योग्य संधीचा! त्याच सुमारास व्हिक्टोरिया राणीच्या राज्यारोहणाच्या हीरकमहोत्सवाची तयारी जोरात सुरू झाली. इंग्रज सरकार त्यासाठी अमाप पैसा खर्च करू लागली. पुण्यात देखील त्यादृष्टीने प्रारंभ झाला होता. गणेशखिंडीत गव्हर्नरांच्या बंगल्यावर मोठी मेजवानी व समारंभ ठरला. चाफेकर बंधूंनी - भारताच्या त्या थोर सुपुत्रांनी - ह्या संधीचा फायदा घेण्याची योजना आखली. रॅण्डचा वध करण्याचे त्यांनी ठरविले.

समारंभाची ती काळरात्र! रॅण्ड, लेफ्टनंट आयर्स्ट इ. मंडळी मेजवानीवर ताव मारत होती. हसत खिदळत होती. हास्याचा रस जणू पेल्यातून ओसंडत होता. टेबलावर चमचमीत पदार्थ ठेवले होते. बिचाऱ्यांना काय ठारूक त्यांच्या नशिबी पुढे काय वाढून ठेवलंय! कार्यक्रम संपला.

रॅण्डची गाडी निघाली. मृत्यूच्या दिशेनेच त्याची घोडदौड सुरू झाली. त्याचे काळ - चाफेकर बंधू झाडीत दबा धरून बसले होते. चाफेकरांचे एक मित्र भिडे ह्यांनी परवलीचा शब्द 'गोविंदा आला ९ रे' याचा तीन वेळा उच्चार करून योग्य तो इशारा दिला. दामोदरपंतांनी पिस्तुलाचा चाप ओढला. त्या इमानी गोळ्यांनी कामगिरी चोखपणे बजावली. रॅण्डला यमसदनाला पाठविले. चाफेकरांनी कृतज्ञतेने ते यशदायी पिस्तुल कपाळी लावले आणि ते अंधारात दिसेनासे झाले. मृत्यू कुणास दिसत नसतो ह्याची रॅण्डला खात्री पटली असावी. रॅण्डचा रक्षक आयस्ट दामोदरपंतांवर चालून जाणार तोच बाळकृष्णपंतांनी त्याची रॅण्डसारखीच गत केली. पुढे अकरा दिवस रॅण्ड तडफडत होता. यमयातना भोगीत

होता. शेवटी तो मृत्यू पावला.

रॅण्डचा वध करणाऱ्या माणसांचा शोध घेण्यासाठी सरकारने जंग जंग पछाडले पण त्यांना यश आले नाही. लोकांना वीस हजारांचे आमिष दाखवण्यात आले. पण उपयोग झाला नाही.

रॅण्डचा वध झाला अन् दामोदरपंत चाफेकर अज्ञातवासात गेले. स्वतःचा प्राण वाचावा केवळ हाच उद्देश पलायनामागे नव्हता तर अजूनही काही इंग्रज नराधमांना यमसदनास पाठवण्याचा त्यांचा संकल्प होता. कारण

कारण दामोदरपंत अन् लोकमान्य यांची पुनः एकदा भेट झाली होती. त्यावेळी दामोदरपंतांना लोकमान्य म्हणाले होते, "स्वातंत्र्यरूपी अलौकिक दक्षिणा मिळविण्यास नरमेध यज्ञावाचून

अन्य लौकिक साधने व्यर्थ"

त्या वक्तव्यावरून दामोदरपंतांनी योग्य तो बोध घेतला होता. म्हणून रॅण्डचा वध करून ते रानोमाळ हिंडत होते. लोकमान्यांचे त्यांच्याकडे बारीक लक्ष होतेच. रॅण्डच्या वधास लोकमान्यांची मूक संमती होती. इंग्रजी वृत्तपत्रांनी तर

लोकमान्यां विरुद्ध आघाडी उघडली. वधाच्या या कृत्याचा संबंध जोडून सरकार लोकमान्यांविषयी भलतेसलते लिहू लागले. धीरोदात्त लोकमान्यांना त्याची खंत वाटत नव्हती. पण सरकारने जेव्हा लष्करी बंदोबस्ताचा सव्वा लाखाचा खर्च पुणेकरांवर बसवला. तेव्हा मात्र लोकमान्यांना स्वस्थ बसणे अशक्य झाले. त्यांनी 'सरकारचे डोके ठिकाणावर आहे काय?' असा जहाल अग्रलेख लिहून सरकारला ठणकावले. लोकमान्यांना पकडण्यात आले. एकीकडे रॅण्डच्या मारेकऱ्यांचा शोध चालू होताच अन् अखेर भारताला फितुरीचा शाप भोवला. द्रवीड बंधूंनी रॅण्डचा वध करणाऱ्याची सरकारला माहिती पुरविली. सरकारने चाफेकरबंधूंना पकडले. दामोदरपंतांना फाशीची शिक्षा सुनावण्यात आली.

दामोदरपंतांना कारागृहात नेण्यात आले. फाशीचा दिवस उजाडला. सारा महाराष्ट्र मूकपणे रडत होता.

“तुमची शेवटची इच्छा काय?” दामोदरपंतांना विचारण्यात आले. ते उद्गारले, “काही नको. माझे गुरू लोकमान्यांची भेट व्हावी एवढीच इच्छा.”

आणि भेटीची व्यवस्था झाली.

थोर गुरू लोकमान्य, सत् शिष्य

दामोदरपंत समोरासमोर उभे होते. या भेटीतून व्यक्त होणाऱ्या संवादाच्या आधारे इंग्रजांना लोकमान्यांवर रॅण्डच्या खुनात सामील म्हणून खटला भरावयाचा होता. मुत्सद्दी लोकमान्य ते जाणून होते. मूकपणे दोघे एकमेकांकडे पहात होते. दामोदरांच्या डोळ्यात गुरुदक्षिणा समर्पणाचे भाव होते. दामोदरपंत बोलले, “राष्ट्रमुक्तीचे कार्य अंधतेनं घेतलं नव्हतं” पापण्या मिटत लोकमान्यांनी त्यांच्याकडे पाहिले. त्या अबोल शांततेचा अर्थ होता - ‘ठाऊक आहे आम्हास! योग्य तेच केलेस. शाब्बास!!’

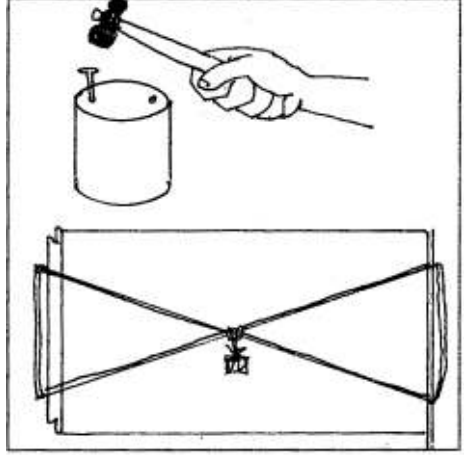
दामोदरपंत पुढे बोलले, “माझ्या मृत देहाला भलत्या लोकांनी शिवून विटाळ करू नये त्याची आपण काळजी घ्या” ते ऐकताच पाणावलेल्या डोळ्यांनी स्थितप्रज्ञ लोकमान्य पुढे झाले. दामोदरपंतांच्या खांद्यावर हात ठेवीत म्हणाले, “निश्चित रहा. त्याची पुरेपूर खबरदारी घेऊ.”

गुरू शिष्याची भेट संपली. अर्थातच इंग्रजांची घोर निराशा झाली. लोकमान्यांना या कटात गोवण्याचा हाही प्रयत्न फसला. अखेर लोकमान्यांनी दिलेली गीतेची प्रत हृदयाशी कवटाळून दामोदरपंत कर्तव्यपूर्तीच्या समाधानात अमरत्व पावले.

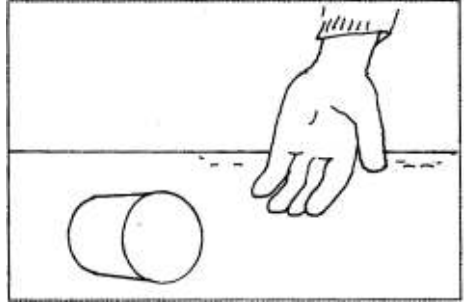
साहित्य : गोल डबा (झाकणासह), खिळा, हातोडा, रबरबँड्स, दोरा, नटबोल्ट्स
कृती : सर्वप्रथम आकृतीत दाखविल्याप्रमाणे खिळा व हातोड्याच्या सहाय्याने झाकणाला दोन भोके व डब्याच्या खालच्या बाजूला दोन भोके पाडा.

नंतर एक मोठा रबरबँड कापा. (काही रबरबँडच्या एकमेकांना गाठी मारून मोठा रबरबँड तयार करा.) आणि तो डब्याला पाडलेल्या ४ भोकांमधून आकृतीत दाखविल्याप्रमाणे ओवून घ्या. त्याची दोन्ही टोके एकमेकांना बांधून टाका. आता एक छोटी वजनदार वस्तू (नटबोल्ट्स इ.) रबरबँड जिथे एकमेकांना छेदतात तेथे (डब्याच्या आतमध्ये) मध्यभागी दोऱ्याने बांधा.

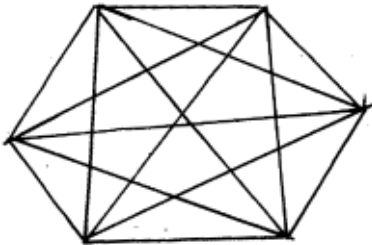
झाकण परत लावून टाका आणि हा डबा आडवा तुमच्या पासून दूर धरंगळवा. काही वेळाने तो परत तुमच्याकडे येईल. असे का होते?

अधिक जाड रबरबँड वापरल्यास काय होईल?

प्रयोग करून तर पाहा.

● जरा डोके चालवा ●

सोबत एक षट्कोन दिला आहे व त्याचे सर्व कर्ण काढलेले आहेत. निरीक्षणाच्या आधारे खालील प्रश्नांची उत्तरे द्या.

- १) या कर्णांनी आकृतीचे एकूण किती भाग केले आहेत?
- २) या आकृतीत किती त्रिकोण सापडतात?

नवीन शालेय वर्षाला जोरदार सुरुवात झाली असेल. पहिले काही दिवस वेळापत्रक निश्चित होण्यात, नवीन शिक्षकांशी जुळवून घेण्यात, गोष्टी सांगण्याचा आग्रह धरण्यात गेले असतील. अन् हळूहळू अभ्यास पुढे सरकायला सुरुवात झाली असेल. गृहपाठही सुरू झाले असतील व “आता लागू अभ्यासाला, फार झालं खेळणं” अशी घरून कानउघाडणीही सुरू झाली असेल. अशा सगळ्या परिस्थितीत स्वतःचा अभ्यास स्वतःच करण्याचा काही मंत्र आपल्याला मिळाला तर अभ्यास अधिक आनंददायक होईल असा विश्वास वाटतो.

अभ्यासाला प्रारंभ करण्यापूर्वी अभ्यास काय करायचा? केव्हा करायचा? कसा करायचा? या काही प्रश्नांची उत्तरे पाहूयात.

अभ्यास काय करायचा?

अनेकवेळा आपले आई-वडील ‘अभ्यास कर’ असं सांगत असतात. अन् आपण म्हणत असतो ‘शाळेतला सगळा गृहपाठ झाला किंवा आज काही गृहपाठ नाही. मग अभ्यास काय करू?’ ‘स्वतःचा अभ्यास कर’ असे उत्तर मिळते. पण म्हणजे नेमके काय करू हे कळत नसतं. मग काहीजण धाकाखातर उलटी पुस्तके घेऊन

तासन्तास बसून राहतात. हे काही खरं नाही आणि म्हणूनच काय काय प्रकारचा अभ्यास करता येईल याची एक यादीच करूयात.

- धडा शिकविण्यापूर्वीच एकदा वाचणे.
- आकृत्यांचा सराव करणे.
- आपल्याला पडलेल्या प्रश्नांची सूची तयार करणे.
- विविध प्रकारचे तक्ते तयार करणे.
- धडा शिकवून झाल्यावर पुन्हा एकदा वाचणे.
- पाठांतरासाठी स्वतःच छोट्या छोट्या कविता, सूत्रे तयार करून पाठ करणे.
- प्रश्नोत्तरे लिहून काढणे.
- प्रश्नोत्तरे मुद्यांच्या स्वरूपात लिहिणे.
- धड्याची टिपणे काढणे.
- ३-४ प्रश्नांच्या छोट्या छोट्या चाचण्या तयार करून त्या अधून-मधून सोडविणे.
- नकाशांचा सराव करणे.
- गणिते सोडविणे.
- सोपे सोपे प्रयोग करून पाहाणे.
- अभ्यासाला पूरक अवांतर वाचन करणे.
- शब्दकोश डिकशनरीचा वापर करणे.
- पत्रलेखन, निबंध लेखन, हस्ताक्षर सराव इ. गोष्टी...

. . . ही यादी खूप मोठी होऊ

शकेल. याची वर्गवारी करायची म्हटली तर तीन प्रकारांमध्ये करता येईल. पहिला प्रकार म्हणजे **पाठ्यांश समजण्यासाठी केलेला अभ्यास**. दुसरा प्रकार म्हणजे **समजलेले अधिक पक्कं व्हावं, ते सहज लक्षात राहावं यासाठी केलेला अभ्यास**. (परीक्षेच्या दिवसांमध्ये करावयाच्या अभ्यासाची पूर्वतयारी) अन् तिसरा प्रकार म्हणजे **मूलभूत अभ्यास कौशल्ये वाढवीत, पाठ्यांशाबाहेरचे काही ज्ञान आपल्याला असावे, त्यातून मूळ विषयाचे अधिक अचूक व समतोल आकलन व्हावे, यासाठीचा अभ्यास!**

अगदी प्रारंभी दिलेल्या अभ्यासाच्या यादीची तीन अभ्यास प्रकारांमध्ये तुम्हीच फोड करा. स्वतःची त्यात भर घाला. मग तुमच्या लक्षात येईल की अभ्यास करण्यासारखे खूप काही आहे आणि हे सर्व करायचे म्हटले तर वेळच पुरणार नाही हेही लक्षात येईल. असे झाले की आपण स्वतःच्या अभ्यासाला मनातून प्रारंभ केला असे होईल.

अभ्यासाला वेळ कसा मिळवायचा?

आता दुसरी पायरी वेळ कसा मिळवायचा? पहिले आठ दिवस तुम्ही सर्वजण एक छोटा प्रयोग करा. रोज रात्री झोपण्यापूर्वी त्या आधीच्या २४ तासांचा हिशोब लिहायला सुरुवात करा. हे कोणालाही दाखवू नका. तुम्हीच

तुमच्यासाठी हा हिशोब ठेवा. तुमच्या असे लक्षात येईल की २४ तासांचा हिशोब लागतच नाही. २३ तास सापडतात अन् १ तास कुठेतरी हरवतो. मग तो वायफळ गप्पांमध्ये तरी गेलेला असतो किंवा 'time pass' करण्यात तरी नकळतपणे संपलेला असतो.

एकदा २४ तासांचा हिशोब लागला की मग दिवसाला कितीवेळ झोप, शाळा, क्लासेस, खेळ, गप्पा, प्रवास, घरातील कामे इ. मध्ये जातो त्याचा तासांच्या भाषेत हिशोब मांडायला सुरुवात करा. त्यातून जे चित्र तयार होईल ते तुम्हाला योग्य वाटते का? खाली २४ तासांचा एक ढोबळ हिशोब दिला आहे. बघा बरं तुम्हाला तो मानवतो का?

झोप	७ तास
शाळा	६ तास
आवरणे	३ तास
खेळ, व्यायाम	१ ^{१/२} तास
छंद, अवांतर वाचन	१ तास
घरातील कामे	१ तास
क्लासेस, स्वतःचा अभ्यास	४ ^{१/२} तास

व्यक्तीपरत्वे यात काही बदल होतील. एकदा असा सर्वसाधारण २४ तासांचा हिशोब मांडला की तो दिनक्रमात बसवा. 'किती वाजता उठणार' व मधले सगळे टप्पे घेत 'किती वाजता झोपणार' इथपर्यंत नियोजन तयार करा.

वेळेचे नियोजन कसे कराल?

आता अभ्यासाच्या तासांमध्ये रात्री शक्यतो गृहपाठ पूर्ण करून टाका. आवश्यकता वाटलीच तर सकाळचा काही वेळ त्यासाठी वापरा. सकाळी शक्यतो नवीन वाचन, पाठांतर, टिपणे काढणे, स्वतःचा इतर अभ्यास यासाठी वेळ द्या. अशा पद्धतीने अभ्यासाला बसायला सुरुवात तर करा. एखाद दिवशी ठरवल्याप्रमाणे अभ्यास होणार नाही. (पाहुणे आले, वीज गेली इ.) तर मग तो अभ्यास सुट्टीच्या दिवसांमध्ये भरून काढायचा. शक्यतो आठवड्याचा अभ्यास आठवड्याला पूर्ण व्हायला हवा. म्हणूनच दैनंदिन नियोजनाप्रमाणे साप्ताहिक नियोजनाला सुरुवात करा.

त्यासाठी खालील चौकटीप्रमाणे तक्ता तयार करा. हळूहळू हा तक्ता भरायला लागा. एखाद दिवशी ठरलेला अभ्यास झाला नाही तर त्याचे कारण लिहून ठेवा. साप्ताहिक नियोजन करताना त्या

आठवड्यात ज्या कारणामुळे अभ्यास होणार नाही हे आपल्याला आधीच माहित आहे तेथे अभ्यासाचे नियोजन लिहू नका.

‘जेवढे ठरवू तेवढे करू’ ‘जास्तीत जास्त नियोजनाप्रमाणे ठरवू’ अशाकडे तुमचा प्रवास सुरू झाला तर नियोजनपूर्वक अभ्यास करणे तुम्हाला आवडायला लागेल. यंदाच्या वर्षीचा सगळा अभ्यास असा नियोजनाप्रमाणे करायला सुरुवात करा. काही अडचणी आल्या तर जरूर आम्हाला कळवा.

नियोजन चुकलं तर पुन्हा नियोजन करा. नियोजन करायचे सोडून देऊ नका. अशा पद्धतीने अभ्यासाला बसल्यावर अभ्यासाला लक्ष लागत नाही, चित्त एकाग्र होऊ शकत नाही. इ. अडचणींसाठी काय करायचे हे आपण पुढच्या लेखात पाहू.

साप्ताहिक नियोजन तक्ता

वार/वेळ	स. ६.३० ते ७.३०	८ ते ९.३०	९.४५ ते ११	सायं. ७.३० ते ९.३०
सोम कोणता अभ्यास?				
अभ्यास? कसा झाला				
मंगळ कोणता अभ्यास?				

कविता पानोपानी

विद्यार्थी मित्रहो,

ज्या व्यक्ती, प्राणी, पक्षी नव्हे जे जे कोणी आपल्याला घडवतात, काही देतात त्यांच्याविषयी कृतज्ञता व्यक्त करणं ही भारतीय संस्कृती. ह्या मातीचा तो गुण. बैलपोळा, नागपंचमी यासारखे सण असोत वा भूमिपूजन, वास्तुशांत यासारखे समारंभ ते याच विचाराचे द्योतक. पुढे दिलेल्या कवितेतून पावसाळ्याच्या दिवसात पहिल्या दुसऱ्या पावसानंतर तप्त धरणीला श्रांत करून जन्म घेणाऱ्या हिरव्या गवताचा याच कारणासाठी कवी सत्कार करू इच्छितो. हा सत्कार कसा केला जाणार आहे याचे सुरेख वर्णन पुढील कवितेत तुम्हाला आढळेल.

● सत्कार ●

कवी – मंगेश पाडगावकर

पहिल्या हिरव्या तृणपात्याचा आज असे सत्कार
उरि जेव्हा ज्वालारस झेलुन, धरतीने तप केले दारुण
सुकता सुकता नद्या म्हणाल्या हाच विश्वसंहार!
पहिल्या हिरव्या तृणपात्याचा आज असे सत्कार ॥
त्या काळी धरणीच्या पोटी, या इवल्या बीजाच्या ओठी
थरथरली स्फुरली होती हो श्रद्धेची ललकार!
पहिल्या हिरव्या तृणपात्याचा आज असे सत्कार ॥
कवच भूमीचे आणि अचानक, भेदुनि आले हिरवे कौतुक
नचिकेताचे स्वप्नच अथवा अवचित हो साकार!
पहिल्या हिरव्या तृणपात्याचा आज असे सत्कार ॥
मातीची ही मात मृत्यूवर, मृत्यूंजय श्रद्धेचा अंकुर
हा सृजनाचा विजयध्वज, हा जीवनसाक्षात्कार!
पहिल्या हिरव्या तृणपात्याचा आज असे सत्कार ॥
म्हटले स्वागतगीत खगांनी, केला मुजरा लवुन ढगांनी
लाल मातीचा गुलाल उधळित पवन करी संचार!
पहिल्या हिरव्या तृणपात्याचा आज असे सत्कार ॥
कोसळली सर दक्षिण उत्तर, घमघमले मातीतुनि अत्तर
अष्टदिशातुनी अभिष्टचिंतन, घुमला जयजयकार!
पहिल्या हिरव्या तृणपात्याचा आज असे सत्कार ॥

ह्या नभाने या भुईला दान द्यावे आणि या मातीतुनि चैतन्य गावे ॥

❁ सभासद नोंदणी पत्रक ❁

सूचना :

- १) सभासदाचे नाव शक्यतो विद्यार्थ्यांचे असावे. नाव, वडिलांचे नाव व आडनाव अशा क्रमाने ते लिहावे.
- २) पत्ता लिहिताना प्रारंभी घर क्रमांक / इमारत क्रमांक / सर्वे क्रमांक, नंतर सोसायटीचे / अपार्टमेंटचे / चाळीचे नाव, नंतर गल्ली / पेठ / भाग इ. चे नाव, गरजेनुसार एखादीच जवळची महत्त्वाची खूण, तदनंतर शहर / मु. पो. / तालुका / जिल्हा व पिनकोड या क्रमाने सुवाच्य अक्षरात व्यवस्थित लिहावा.
- ३) सभासद नोंदणी पत्रकातील जास्तीत जास्त (शक्यतो सर्वच) माहिती भरावी.
- ४) मागील वर्षी सभासद असल्यास पूर्वीचा सभासद क्रमांक (प्रत्येक मासिकावर पत्त्याच्या प्रारंभी जो क्रमांक असतो तो) लिहावा.
- ५) नवीन पावती क्रमांक व नवीन नोंदणी क्रमांक कार्यालयातील सदस्य लिहितील.

पूर्वीचा सभासद क्र.	नवीन पावती क्र.	नवीन नोंदणी क्र.

नाव : _____

पत्ता : _____

पिन :

दूरभाष : (असल्यास) _____

शाळा : _____

इयत्ता व तुकडी : _____ जन्मदिनांक : _____

कुटुंबासाठी माहिती :

नाते	शिक्षण	व्यवसाय
आई		
वडील		
भाऊ		
बहीण		

स्वतःचे छंद व मिळविलेले विशेष यश

छात्र

प्रबोधन

.. निव्वळ मासिक नव्हे! .. कृतिशील उपक्रमांचा स्रोत!

यंदाच्या वर्षी खालीलपैकी कोणत्या उपक्रमांमध्ये सहभागी व्हायला आवडेल? उपक्रमांची निश्चितता प्रतिसादावर अवलंबून राहिल. उपक्रमांचे तपशील त्या त्या वेळी मासिकांमध्ये कळविले जातील. सर्व उपक्रम ७ वी ते १२ वी च्या मुलामुलींसाठी असतील.

क्र.	उपक्रम	सर्वसाधारण कालावधी	हो/नाही
१)	सहली	जुलै-ऑगस्ट	
२)	तंबूतील शिबिर	दीपावली सुट्टी	
३)	मेळावे	वर्षातून दोनदा	
४)	नेतृत्व शिबिर	एप्रिल १५	
५)	ग्रंथालय	वर्षभर	
६)	१० वी अभ्यास योजना	वर्षभर	
७)	विद्यार्थी-प्रतिनिधी	वर्षभर	
८)	पत्रमैत्री	वर्षभर	

पालकांसाठी 'प्रबोधन'चे पालक प्रतिनिधी म्हणून आपल्या गावामध्ये प्रबोधनचे उपक्रम राबविण्यासाठी आपण काही मदत करू शकाल का? कोणत्या स्वरूपात?

❁ सभासद नोंदणी पत्रक ❁

सूचना :

- १) सभासदाचे नाव शक्यतो विद्यार्थ्यांचे असावे. नाव, वडिलांचे नाव व आडनाव अशा क्रमाने ते लिहावे.
- २) पत्ता लिहिताना प्रारंभी घर क्रमांक / इमारत क्रमांक / सर्वे क्रमांक, नंतर सोसायटीचे / अपार्टमेंटचे / चाळीचे नाव, नंतर गल्ली / पेठ / भाग इ. चे नाव, गरजेनुसार एखादीच जवळची महत्त्वाची खूण, तदनंतर शहर / मु. पो. / तालुका / जिल्हा व पिनकोड या क्रमाने सुवाच्य अक्षरात व्यवस्थित लिहावा.
- ३) सभासद नोंदणी पत्रकातील जास्तीत जास्त (शक्यतो सर्वच) माहिती भरावी.
- ४) मागील वर्षी सभासद असल्यास पूर्वीचा सभासद क्रमांक (प्रत्येक मासिकावर पत्त्याच्या प्रारंभी जो क्रमांक असतो तो) लिहावा.
- ५) नवीन पावती क्रमांक व नवीन नोंदणी क्रमांक कार्यालयातील सदस्य लिहितील.

पूर्वीचा सभासद क्र.	नवीन पावती क्र.	नवीन नोंदणी क्र.

नाव : _____

पत्ता : _____

पिन :

दूरभाष : (असल्यास) _____

शाळा : _____

इयत्ता व तुकडी : _____ जन्मदिनांक : _____

कुटुंबासाठी माहिती :

नाते	शिक्षण	व्यवसाय
आई		
वडील		
भाऊ		
बहीण		

स्वतःचे छंद व मिळविलेले विशेष यश

छात्र

प्रबोधन

.. निव्वळ मासिक नव्हे! .. कृतिशील उपक्रमांचा स्रोत!

यंदाच्या वर्षी खालीलपैकी कोणत्या उपक्रमांमध्ये सहभागी व्हायला आवडेल? उपक्रमांची निश्चितता प्रतिसादावर अवलंबून राहिल. उपक्रमांचे तपशील त्या त्या वेळी मासिकांमध्ये कळविले जातील. सर्व उपक्रम ७ वी ते १२ वी च्या मुलामुलींसाठी असतील.

क्र.	उपक्रम	सर्वसाधारण कालावधी	हो/नाही
१)	सहली	जुलै-ऑगस्ट	
२)	तंबूतील शिबिर	दीपावली सुट्टी	
३)	मेळावे	वर्षातून दोनदा	
४)	नेतृत्व शिबिर	एप्रिल १५	
५)	ग्रंथालय	वर्षभर	
६)	१० वी अभ्यास योजना	वर्षभर	
७)	विद्यार्थी प्रतिनिधी	वर्षभर	
८)	पत्रमैत्री	वर्षभर	

पालकांसाठी 'प्रबोधन'चे पालक प्रतिनिधी म्हणून आपल्या गावामध्ये प्रबोधनचे उपक्रम राबविण्यासाठी आपण काही मदत करू शकाल का? कोणत्या स्वरूपात?

डॉ. अशोक निरफराके, पुणे

गोष्टी कशा सुचू शकतात हे आपण गेल्या वेळी पाहिले. एखाद्या गोष्टीचा सांगाडा सुचला की, ती गोष्ट दोन प्रकारांनी लिहिता येते. पहिला प्रकार म्हणजे ती सरळ गद्यात लिहिणे. यावेळी लेखकाने वर्णन करणाऱ्याची भूमिका घेतलेली असते. जणू काही गोष्टीतल्या प्रत्येक घटनेचा तो एक अदृश्य साक्षीदार असतो. काही वेळेला लेखक गोष्टीतल्या एखाद्या पात्राच्या तोंडून ती सर्व गोष्ट सांगतो. उदाहरणार्थ गेल्या वेळच्या अंकातील ‘शास्त्रज्ञाची सुटका’ ही गोष्ट शास्त्रज्ञच आपल्या मित्रांना सांगतो आहे, किंवा तो अपंग मुलगा सांगतो आहे किंवा शत्रूचा अधिकारी सांगतो आहे अशा तीन प्रकारे लिहिता येणे शक्य आहे.

हीच गोष्ट केवळ संवादाच्या माध्यमातून लिहिता येईल का? म्हणजेच त्या गोष्टीचे नाटकले किंवा एकांकिका करता येईल का? असे करताना काही फायदे होतील का? किंवा काही अडचणी येतील का?

गोष्ट लिहिताना पडक्या किल्ल्याचे आपल्याला वर्णन करावे लागते. एकांकिका लिहिताना या वर्णनातील फक्त मुख्य ठळक गोष्टी कंसात लिहिल्या तरी पुरतात. कारण वाचक त्या पडक्या किल्ल्याची कल्पना करू शकतो. जेव्हा एकांकिकेचा रंगमंचावर प्रयोग करायचा असेल तेव्हा दिग्दर्शक त्याच वर्णनाच्या आधारे पडक्या किल्ल्याचे नेपथ्य

(सेट) उभारू शकतो. हाच प्रकार गोष्टीतल्या इतर जागांची वर्णने आणि शास्त्रज्ञ, मुलगा इत्यादी पात्रांच्या दिसण्याची, कपड्यांची, हावभावांची, हालचालींची वर्णने यांच्याबाबतीत होतो. त्यामुळे एकांकिकेतला किंवा नाटकल्यातला सगळ्यात महत्त्वाचा भाग उरतो तो म्हणजे संवाद. म्हणजेच पात्रांचे एकमेकांशी होणारे बोलणे! पात्रांच्या मनात येणारे विचार किंवा भावना यांचे वर्णन गोष्ट लिहिताना कितीतरी शब्द वापरून करता येते पण एकांकिकेत मात्र ते सगळे शब्द संवादातून व्यक्त व्हावे लागतात. असे प्रभावी संवाद लिहिता येणे तुम्हालाही हळूहळू जमू शकेल.

त्याची सुरुवात तुम्ही निरीक्षणानेच करू शकाल. आपल्याच घरामध्ये आपली आई कशी बोलते, एकच गोष्ट बाबांना सांगताना, मावशीला सांगताना, आपल्या धाकट्या बहिणीला सांगताना आणि आपल्याला सांगताना ती कसा कसा फरक करते याकडे लक्ष द्या. हा फरक, वापरलेले शब्द, वाक्याची लांबी, वाक्य पूर्ण करणे, अथवा अपूर्णच ठेवणे, इत्यादी अनेक बाबतीत असेल. समोरच्या व्यक्तीशी असलेले नाते, सांगताना मनात असलेल्या भावना, सांगण्यासाठी उपलब्ध असलेला वेळ, त्यावेळी तिसरी व्यक्ती तिथे असणे किंवा नसणे अशा अनेक बाबींचा परिणाम

आईच्या सांगण्यावर होत असेल.

अशाच पद्धतीने घराबाहेरही भेटणाऱ्या किंवा दिसणाऱ्या व्यक्तींच्या आपापसातल्या बोलण्याचे निरीक्षण करा. ते वापरत असलेले शब्द, भाषा, बोलतानाच्या त्यांच्या लकबी, म्हणजे विशिष्ट शब्दांवर जोर देणे, काही शब्दांची पुनरावृत्ती, चुकीच्या इंग्रजी शब्दांचा वापर, इत्यादींकडे लक्ष द्या. लक्षात येणाऱ्या महत्त्वाच्या बाबी टिपून ठेवा.

असे निरीक्षण झाल्यानंतर 'शास्त्रज्ञाची सुटका' या आपल्या गोष्टीकडे पुन्हा वळा. गोष्टीतला अपंग मुलगा कुत्र्याबरोबर रानात भटकत असताना पडक्या किल्ल्यापाशी आलेला आहे. सहज झरोक्यातून बघताना त्याला बांधून ठेवलेला माणूस (तो माणूस शास्त्रज्ञ आहे, हे त्याला अजून कळलेले नसणार) दिसतो. आता यानंतर मुलगा आणि शास्त्रज्ञ किंबहुना प्रथम मुलगा आणि कुत्रा आणि नंतर मुलगा आणि शास्त्रज्ञ यांच्यात काय काय संवाद होईल अशी कल्पना करून तो लिहून काढा. एकदम कल्पना करणे अवघड वाटले तर दोन चार मित्र जमवून, त्यांच्या बरोबर ह्या प्रसंगाचे नाटक करून बघा. तसे करताना आपण होऊन उत्स्फूर्तपणे जसे सुचेल तसे बोला आणि नंतर ते संवाद लिहून काढा.

आता हे संवाद तुम्हीच तपासून पाहा. मुलाची भाषा मुलाला शोभणारीच

आहे ना? प्रारंभी तो थोडा घाबरलेला असेल, पण त्याला उत्सुकताही वाटत असेल. नंतर त्याला शास्त्रज्ञाबद्दल सहानुभूती आणि अभिमान किंवा आदर वाटू शकेल. या सर्व भावना त्याच्या बोलण्यातून व्यक्त होत आहेत ना तसेच शास्त्रज्ञाचे बोलणे, त्याने वापरलेले शब्द, त्याच्या वाक्यांची लांबी हे शास्त्रज्ञाला शोभेलसे आहे ना. त्याच्या मनात शत्रुविषयीची चीड, स्वदेशाविषयीचा अभिमान, सुटका करून घेण्याचा निश्चय, मुलाविषयीचे कौतुक, सुटकेची योजना आखतानाचा शांतपणा आणि चिकित्सकपणा इत्यादी भावभावना असू शकतील. त्या सर्व त्याच्या बोलण्यातून व्यक्त होत आहेत ना. त्यांचा हा संवाद विशिष्ट प्रसंगांच्या संदर्भातलाच वाटतो आहे ना की शाळेला भेट द्यायला आलेल्या शास्त्रज्ञाशी विद्यार्थ्यांनी बोलावे तसा सुद्धा वाटतो आहे? अशा विविध दृष्टिकोनातून, तुम्ही लिहिलेला संवाद तपासून पाहा. मित्रांशीही चर्चा करा. आवश्यक तेथे फेरफार करा.

याच पद्धतीने 'शास्त्रज्ञाची सुटका' ही संपूर्ण गोष्ट किंवा तुम्हाला सुचलेली दुसरी एखादी गोष्ट संवाद रूपाने लिहा आणि आमच्याकडे पाठवून द्या. अंकात जागा उपलब्ध होईल तेव्हा आलेल्या संवादातील उत्कृष्ट संवाद प्रसिद्ध करू.

– अनुराधा राव, सुबोध कुलकर्णी

रात्री ११.०० चा सुमार असेल. चिंधीवर डिझेल ओतून तयार केलेल्या मशालीच्या प्रकाशात डोंगर चढत उतरत वाद्यांच्या आवाजाच्या दिशेने आम्ही डोंगराच्या कुशीत वसलेल्या वडाच्या पाडावर पोहोचलो. पाडा म्हणजे १० ते ५० आदिवासी घरांची वस्ती. बोहाडाची मजा लुटण्यासाठी आजूबाजूच्या पाड्यावरील आदिवासींनी गर्दी केली होती. तरुण मुली विशिष्ट वेशभूषा करून नटून थटून घोळक्याने पाडाभर मिरवीत हिंडत होत्या. तरुण मुले बोहाडाची तयारी करण्यात, रेकॉर्ड्सची व्यवस्था सांभाळण्यात गुंतली होती. मध्यम वयीन व प्रौढ आदिवासीही कौतुकाने या सोहळ्यात सहभागी होत होते.

बोहाड्याच्या निमित्ताने पाड्याबाहेरच्या दुकानदारांनी खाऊ, किरकोळ वस्तू यांची दुकाने थाटली होती. सर्वत्र उत्साह ओसंडत होता. एका नवीनच दुनियेत शिरल्यासारखे वाटले. सोमवारची रात्र या पाड्यावर 'बोहाडा' म्हणून साजरी केली जात होती. यामध्ये रात्रभर ४५ देवदेवतांचे मुखवटे घालून विशिष्ट प्रकारचे नृत्य केले जाते. याला विशिष्ट वाद्यसंगीत, हातवारे, लुटूपुटूची लढाई यांची जोड दिली जाते. सकाळी मुखवटा घातलेली जगदंबा देवी अवतरते. तिची साग्रसंगीतपणे पूजाअर्चा करून बोकडाचा नैवेद्य दाखवण्यात येतो. मंगळवारी दिवसभर कुस्त्यांचा कार्यक्रम असतो. संध्याकाळी बोकड कापून सर्वांना त्याचा नैवेद्य देण्यात येतो व बोहाडा संपतो. रात्रभर बोहाडात सहभागी होऊन सकाळी न्याहाळे गावी परतलो. पुण्यासारख्या शहरात राहाणाऱ्या आम्हाला ठाणे जिल्हा आदिवासी विकास प्रकल्प अभ्यासदौऱ्याच्या निमित्ताने असे हे आनंदी, उत्साही, आदिवासी सांस्कृतिक जीवन जवळून पाहण्यास, अनुभवण्यास मिळाले.

दौरा कशासाठी?

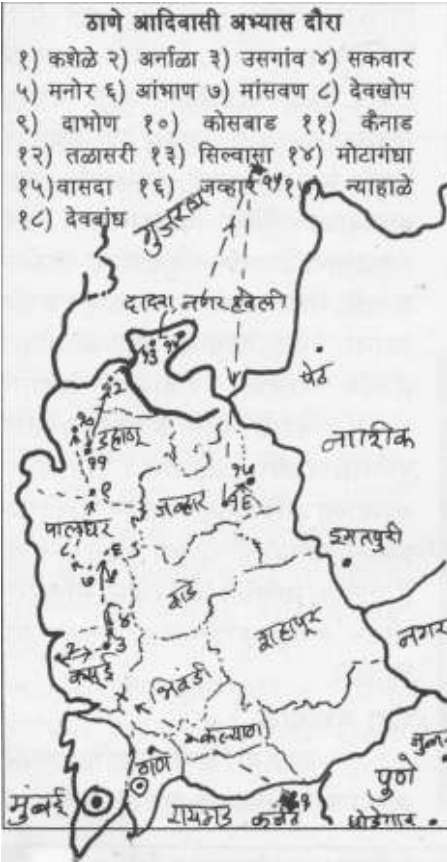
शालेय किंवा महाविद्यालयीन अभ्यासक्रम शिकत असताना आपल्या

सर्वांगीण व्यक्तिमत्त्व विकासासाठी पाठ्यपुस्तकांखेरीजही अनेक गोष्टी शिकण्यासारख्या, पाहाण्यासारख्या, स्वतः प्रत्यक्ष अनुभवण्यासारख्या असतात. यासाठी ज्ञान प्रबोधिनीच्या 'प्रचीती' या महाविद्यालयीन व पदव्युत्तर युवक-युवतींच्या गटात विविध प्रकल्पांना भेटी, महत्त्वाच्या व्यक्तींच्या मुलाखती, भारताच्या वेगवेगळ्या भागात अभ्यासदौरे आयोजित केले जातात. यंदा आदिवासी

जीवन जवळून पाहाता यावे व आदिवासी भागात काम करणाऱ्या कार्यकर्त्यांच्या प्रेरणा, भूमिका, कल्पना, अनुभव कार्यपद्धती, अडचणी समजून घ्याव्या यासाठी मे महिन्यातील १३ दिवस ठाणे जिल्हा, दादरा-नगर-हवेली व दक्षिण गुजराथच्या आदिवासी भागात आम्ही अभ्यासदौरा केला. कशेळे, अर्नाळा, डोंगरी, सकवार, मनोर, आंभाण, मांजवण, देवखोप, दोभोण, कोसबाड, कैलाड, तळासरी, सिल्वासा, मोटागंधा, वासदा, जव्हार, न्याहाळे, देवबांध इ. ठिकाणी विविध प्रेरणांतून कार्यरत असलेल्या एकूण २३ संस्था/संघटना बघितल्या. अनुताई वाघांच्या 'कोसबाडच्या टेकडीवरून' रमेश पानसे यांच्या 'दाभोणच्या जंगलातून', कुसुमाताई आणि वसंत नारगोलकरांच्या 'जंगलचे राजे' आणि गोदावरी परुळेकरांच्या 'जेव्हा माणूस जागा होतो' इ. या आदिवासी भागाबद्दल वाचलेल्या पुस्तकांमधून जागृत झालेले कुतूहल, उत्सुकता अभ्यासदौऱ्याच्या निमित्ताने काहीशी शमली व या भागाबद्दल आपलेपणा वाटू लागला.

समस्या आदिवासींच्या :

पूर्वीपासून इथला आदिवासी स्वच्छंदी, निसर्गात रमणारा, सरळमार्गाने चालणारा, मालकावर विश्वास टाकणारा, भाबड्या स्वभावाचा पण बदलत्या

त्यांच्या कळा जाणवाव्या अम्हाला, त्यांच्या सुखाचीच लागो स्पृहा

काळाबरोबर न बदलल्याने अज्ञानापोटी, व्यसनाधीनतेमुळे दारिद्र्याच्या गर्तेत खोल खोल रुतला. पूर्वी घनदाट जंगलातून हिंडून कंदमुळे, फळे गोळा करून, शिकार करून राहाणारा हा आदिवासी काही विशिष्ट समाजघटकांच्या स्वार्थापायी झालेल्या जंगलतोडीमुळे आपल्याच भागात उपरा ठरला. निसर्गाच्या अवकृपेमुळे त्याच्याजवळ असलेला छोटासा जमिनीचा तुकडा वर्षभर दोन वेळची भाकरी त्याला देण्यास अपुरा पडू लागला. पावसाखेरीजचे ८ महिने त्याला 'जगायला' म्हणून देशावर स्थलांतरीत होण्याची गरज भासू लागली. अशा तऱ्हेने आदिवासी त्याच्या जीवनातील स्थैर्य, समाधान गमावून बसला. यांसारख्या प्रश्नांवर उत्तरे शोधण्यासाठी अनेक कार्यकर्त्यांनी, संस्थांनी या भागात विकास कामाला सुरुवात केली. काहींनी शिक्षण, संस्कार, आरोग्य, रोजगार इ. रचनात्मक कार्यक्षेत्र निवडले तर काहींनी आदिवासींवरील होणारा अन्याय दूर करण्यासाठी, त्यांना माणूस म्हणून जगायचा हक्क मिळवून देऊन समाजाच्या मूळ प्रवाहात आणण्यासाठी दहशत, सत्याग्रह, निषेध अशा संघर्षात्मक पद्धतींचा अवलंब केला. अर्थात कोणत्याच एका पद्धतीने येथील प्रश्न सुटणार नाहीत परंतु विविध पद्धतीने काम करणाऱ्या या संस्था एकमेकांच्या सहविचाराने व सहकार्यानेच येथील समस्या हलक्या करू शकतील

असे दौऱ्यामध्ये जाणवले.

रचनात्मक कामाची दिशा - शिक्षण :

विविध संस्थांना भेटी देत अनुताईच्या कर्मभूमीत, कोसबाडमध्ये प्रवेश केला. आदिवासींमध्ये शिक्षणाचा प्रसार व्हावा यासाठी अनुताईनी या भागात बालवाड्या, प्राथमिक शाळा, बाल उद्योगालय, पाळणाघरे चालवली. शिक्षणाची परंपरा नसल्याने मुले शाळेत येत नसत. म्हणून शाळाच त्यांच्या घरी गेली. गृहभेटी, प्रचारवाड्या वगैरे उपक्रमांतून या लोकांना शिक्षणाचे महत्त्व पटवून दिले. उपलब्ध साधनसामग्रीतून मुलांच्या प्रतिभा विकसनाचे अनेक शैक्षणिक प्रयोग करण्यात आले. आज आदिवासी पालक शिक्षणाविषयी जागरूक बनून आपल्या मुलामुलींना आपण होऊन शाळेत पाठवतात, हेच या सर्व कार्यकर्त्यांच्या प्रयत्नांचे यश.

शासकीय शिक्षणाची दुरावस्था :

कोसबाड जवळच्या आस्वली येथील सरकारी आश्रमशाळा बघण्याची संधी मिळाली. गोडाऊनसारख्या चार भिंती व पत्र्याचे छप्पर असणाऱ्या या इमारतींना शाळा का म्हणायचं? असा प्रश्न पडला. अपुऱ्या खिडक्यांमुळे वारा आत येऊ शकत नव्हता. पत्रे फुटले होते, भिंतींना भगदाडे पडली होती, दारे-खिडक्यांचा पत्ताच नव्हता, दिव्याची सोय नव्हती. अशी दयनीय परिस्थिती असणाऱ्या इमारतींमध्ये

धो-धो कोसळणाऱ्या पावसात प्रचंड पाणी गळते. जमिनीला ओल येते. पुरेशी खेळती हवा नसल्यामुळे कुबट वास येतो. अशा परिस्थितीत या एकेका हॉलमध्ये शाळेतील मुलामुलींनी राहाणे, खाणे, झोपणे आणि दिवसा शाळा शिकणे अपेक्षित असते. अशा प्रकारे कोणत्याही प्रकारच्या योग्य त्या सोयी नसताना, अतिशय प्रतिकूल परिस्थितीत ही मुले शिकत असतात. हे पाहून अस्वस्थ झालो.

न्याय्य हक्कांसाठी संघर्ष :

उसगांव डोंगरीला विवेक आणि विद्युत पंडीतने श्रमजीवी संघटना व विधायक संसद या संस्थांमार्फत केलेल्या कामाची माहिती मिळाली. या संस्थेने प्रामुख्याने वेठबिगारीचा प्रश्न हाताळला. या भागात पूर्वीपासून जमीनदारांचे वर्चस्व होते. ते आदिवासींना अतिशय कमी मोबदला देऊन राबवून घेत. अज्ञानामुळे

वाघालाही न भिणारा आदिवासी, पोलिसांनाही खूप घाबरे. पोलिसही श्रीमंत जमीनदारांना सामील असत. त्यामुळे दोघेही आपापल्या परीने आदिवासींची पिळवणूक करत. अशा तऱ्हेने हा आपल्याच लोकांविरुद्ध घावा लागणारा लढा होता आणि त्यामुळे तो अधिक कठीण होता. पंडीत दांपत्याने आदिवासी लोकांना एकत्र करून त्यांच्यावर होणाऱ्या अन्यायाची त्यांना जाणीव करून दिली त्यांची संघटना बांधून त्यांना कायद्याचे ज्ञान दिले. त्यांच्यातील आत्मविश्वास जागवला. आज येथील आदिवासी, स्थानिक कार्यकर्ते येथील आदिवासींच्या मदतीने, कायदेशीर पद्धतीने किमान वेतनासारख्या प्रश्नावर संघर्ष उभा करतात. वर्षानुवर्षे जमीनदारांची मानसिक गुलामगिरी मानणाऱ्या या आदिवासींच्या मनातून ही भावना नष्ट करणे, त्यांना त्यांच्या अधिकारांची-हक्कांची माहिती करून देणे व न्याय्य हक्कांसाठी त्यांना संघर्षात्मक लढा देण्यास उभे करणे ही सोपी गोष्ट नव्हती परंतु अथक प्रयत्नांनी, हाती घेतलेल्या कामावरील श्रद्धेपोटी व संयम ठेवल्याने आज सनदशीर मार्गाने हक्क मिळविण्यासाठी लढणारी आदिवासींची श्रमजीवी संघटना उभी राहिली.

आजचा आदिवासी :

अशा तऱ्हेने ठाणे, दादरा, नगर हवेली, गुजराथ मधील निसर्गरम्य पण अतिशय कठीण परिस्थितीत काम करणाऱ्या संस्था बघत, कार्यकर्त्यांशी चर्चा करत अभ्यासदौरा चालू होता. दरम्यान अनेक आदिवासी लोकांच्या भेटी झाल्या. त्यांच्याबरोबर झालेल्या गप्पांमधून आपल्या कल्पनेप्रमाणे आदिवासी अजूनही साधा, भोळा, सरळमार्गी व पारदर्शी असल्याचे जाणवले. मात्र तरुण पिढी नव्या आकर्षणांना काही प्रमाणात बळी पडत असल्याने वातावरणातील गढूळपणा वाढण्याची शक्यताही लक्षात घ्यावी लागेल.

अनुत्तरीत प्रश्न

अभ्यासदौऱ्याच्या निमित्ताने आदिवासी भागाची पाहणी करताना अनेक प्रश्नांचा मनात गोंधळ उडाला. आपण २१ व्या शतकाच्या दिशेने वाटचाल करत असताना येथील आदिवासी अजूनही १९ व्या शतकात वावरतोय. त्याला मुख्य समाजप्रवाहात कसे आणता येईल? आपल्याला ८ तास बौद्धिक काम करून ऐषारामात राहात येते. मग अजूनही दिवस दिवस काबाडकष्ट करणाऱ्या या आदिवास्यांच्या प्राथमिक गरजाही का पूर्ण होऊ नयेत? 'गाईचे दूध तिच्या वासरालाच मिळाले पाहिजे. वासराच्या तोंडचे दूध काढून आम्ही आमच्या भुकेल्या पोराना ते पाजणार नाही.' अशा उच्च पातळीवरची

नीतिमूल्ये मानणाऱ्या व जपणाऱ्या आदिवासींना आम्ही काय सुधारणार? आदिवासींना त्यांची संस्कृती जपण्यासाठी त्यांच्या पारंपारिक अवस्थेत जंगलात सोडून दिले पाहिजे की अद्ययावत वस्तू त्यांच्या पर्यंत पोचवून त्यांचे नागरिकरण केले पाहिजे? अशा प्रश्नांनी मनाची अस्वस्थता वाढली. अव्याहतपणे काम करणाऱ्या कार्यकर्त्यांचे प्रकल्प पाहून प्रेरणाही वाढल्या. खूप अनुभव घेत घेत हा दौरा पूर्ण झाला.

येणार का अशा अभ्यासदौऱ्याला :

तुम्हीही तुमच्या जवळच्या आदिवासी भागाला भेट देऊन त्यांचे जीवन समजून घेऊ शकाल. त्यांचे शिकारीचे अनुभव समजून घेऊ शकाल. याचाच एक भाग म्हणून दिवाळीच्या किंवा नाताळच्या सुट्टीत पडसऱ्याच्या आश्रम शाळेत ४ दिवस शिकवण्याचा व पाठ्य पुस्तकापलीकडील अनेक गोष्टी शिकण्याचा अनुभव घेऊ शकाल. आम्ही अशा अभ्यासदौऱ्यांची योजना केली तर तुमच्यापैकी किती जणांना अशा अभ्यासदौऱ्यात यायला आवडेल? पत्राद्वारा तुमचा नाव पत्ता कळविल्यास मिळणाऱ्या प्रतिसादाच्या आधारे अभ्यासदौऱे आखता येतील. अन् तुमच्याबरोबर असे अनुभव पुन्हा घ्यायला आम्हालाही निश्चित आवडेल! पाहूयात आपल्यापैकी किती जण प्रतिसाद देतात ते!

☆☆☆

हो उदंड येथे नीतिमंत श्रीमंती, या घराघरातून वसो क्षेम सुखशांती ।।

– अनुराधा राव, सुबोध कुलकर्णी

एका गावात एक बुद्धिमान सावकार राहात असे. तो खूपच श्रीमंत आणि धोरणी होता. त्याला चार मुले होती. तो जरी चांगला होता तरी त्याची मुले मात्र केवळ टवाळक्याच करीत फिरत असत. त्यामुळे सावकार व त्याची पत्नी त्यांच्या भविष्याविषयी नेहमी चिंतातूर असत.

कालमानाप्रमाणे सावकार वृद्ध झाला. वृद्ध झाला तरी त्याला त्याच्या मुलांची खूपच काळजी वाटे.

शेवटी वृद्धावस्थेमुळे सावकार उठण्यास सुद्धा असमर्थ झाला. त्याही अवस्थेत त्याने आपल्या चारही मुलांना जवळ बोलावले व त्यांना चार हिताच्या गोष्टी सांगितल्या. त्या चार गोष्टी अशा होत्या.

- १) शेताला जाताना सावलीतून ये-जा करा.
- २) गोड मानून खा.
- ३) मऊ मानून झोपा.
- ४) गावोगावी घरे बांधा.

या चार गोष्टी सांगितल्यानंतर थोड्याच दिवसात सावकार मरण पावला. मुलांनी वडिलांचे यथासांग क्रिया कर्म केले.

त्यानंतर मुलांनी पहिल्या गोष्टीप्रमाणे वागण्याचे ठरविले. त्याप्रमाणे त्यांनी घरापासून शेतापर्यंत मांडव घातला. व सावलीतून ये-जा करू लागले.

दुसऱ्या उपदेशाप्रमाणे ते दररोज गोड गोड पदार्थ करून खाऊ लागले.

तिसऱ्या गोष्टीप्रमाणे त्यांनी सर्व घरभर गाद्या अंथरल्या. पण चौथी गोष्ट

करण्यास त्यांच्या जवळ पैसा शिल्लक राहिली नाही. त्यांना दारिद्र्य प्राप्त झाले. ते सगळे कोड्यात पडले की बाबांनी आपणास असा कसा उपदेश केला!

म्हणून ते जवळच्या गावात असलेल्या वडिलांच्या मित्रांना भेटण्यासाठी गेले. चौघेही ज्यावेळी त्यांच्या घरी गेले. त्यावेळी त्यांनी क्षेमकुशल विचारले. मुलांनी त्यांना वडिलांचा उपदेश व त्याची परिणती या सर्व बाबी त्यांना सांगितल्या.

तेव्हा वडिलांच्या मित्रांनी उपदेशाचे वर्म सांगितले. ते म्हणाले, “शेताला जाताना सावलीतून जा याचा अर्थ दिवस निघण्यापूर्वी शेतात जा व दिवस मावळल्यावर परत या.”

“गोड मानून खा याचा अर्थ हा की, दररोज भरपूर काम करा व ते केल्यावर भाजीभाकरीसुद्धा गोड लागेल.”

“मऊ मानून झोपा याचा अर्थ असा की, काम भरपूर केल्यावर जेवण गोड लागते व नंतर परिश्रमांमुळे शांत झोप लागते.”

व शेवटच्या उपदेशाचा अर्थ हा आहे की “गावोगावी घरे बांधा म्हणजे गावोगावी आपला मित्रपरिवार वाढवा.”

हे सर्व ऐकल्यावर चारही मुले त्याप्रमाणे वागू लागली व सुखी झाली.

तात्पर्य : उपदेशाचे मर्म आपल्या लक्षात आल्याशिवाय त्याचा फायदा होत नाही.

साक्षरता चळवळ भाग - १

- अविनाश धर्माधिकारी

इयत्ता ५ वी मध्ये मी पुण्याच्या न्यू इंग्लिश स्कूल, टिळक रोड या शाळेत होतो. ५ वी च्या वार्षिक परीक्षेत 'चुकून' सर्व तुकड्यांमध्ये पहिल्यात तिनात आलो. त्या मे महिन्याच्या सुट्टीत 'ज्ञान प्रबोधिनी प्रशाला' नावाच्या उच्चारायला अवघड असलेल्या एका संस्थेकडून पत्र आलं. 'खास बुद्धिमान मुलांसाठी एक वेगळी शाळा काढतो आहोत. तुमच्या मुलाला या शाळेत दाखल करण्यासाठी चाचणी परीक्षांना बसवा' आपलं पोरगं फारसं बुद्धिमान असल्याचा भ्रम तसा वडिलांना कधीच नव्हता पण ते पत्र वाचून त्यांना एकदम उत्साह आला. त्यांच्या या उत्साहाच्या भरत माझ्या चाचण्या वगैरे झाल्या. आपल्याला आणि आपल्या बाबतीत नेमकं काय होतंय हे कळायच्या आतच या उच्चारायला अवघड असलेल्या नव्या शाळेत दाखलसुद्धा झालो.

आयुष्यभराची एक संगत सुरू झाली. एवढा चाचणी परीक्षांचा आणि 'खास बुद्धिमान मुलांसाठी' वगैरे वेगळी शाळा असण्याचा मोठा वळसा पूर्ण करून शेवटी ज्ञा. प्र. प्रशाला भरत कुठे होती तर

न्यू स्कूल टिळक रोड शाळेच्याच इमारतीत, हा काखेत कळसा. इयत्ता सहावी. इमारत नाही, जवळ पैसा नाही. दोन पाळ्यांमध्ये भरणारी 'विचित्र' शाळा तुम्ही कधी ऐकली नसेल. कशी होती प्रशाला? या ६ वीच्या वर्षी सकाळी सात ते दहा आणि संध्याकाळी ७ ते ९. संध्याकाळच्या तासांपूर्वी ५ ॥ ते ७ मैदान असायचं. 'मैदान' म्हणजे खेळ! पण या शाळेला स्वतःचे मैदानसुद्धा नव्हते. पहिल्या वर्षी तर बहुतेक शिक्षक सुद्धा अर्धवेळ! दुसरी नोकरी सांभाळून या प्रशालेत शिकविणारे! मग होते काय या प्रशालेकडे? बऱ्याच वर्षांनंतर शाळेतले शिक्षण पूर्ण करून प्रबोधिनीचा कार्यकर्ता होताना कळले, की प्रशाला सुरू होण्याच्या वर्षी केंद्र सरकारचे वरिष्ठ अधिकारी आणि अगदी त्या वेळच्या केन्द्रीय शिक्षण मंत्र्यांनीसुद्धा ज्ञान प्रबोधिनीच्या प्रशालेला मान्यता दिली ती म्हणे, संस्थेच्या माणसांकडे बघून. इमारत नाही, पैसा नाही, मैदान नाही, होती फक्त ८-१० माणसं. वेड्या ध्येयानं पछाडलेली. ते वेड म्हणजे एक नवी शैक्षणिक चळवळ सुरू करायची. त्याची सुरुवात बुद्धिमान मुलांना निवडून

करायची. या बुद्धिमान मुलांना म्हणे देशप्रश्नांचं शिक्षण देऊन, चारित्र्यसंपन्न करून, नव्या उमेदीच्या कार्यकर्त्यांची एक पिढी उभी करायची असं स्वप्न! ते स्वप्न पाहाणारे आप्पा आणि त्यांचे सहकारी.

सातवीपासून, म्हणजे वर्षभरातच चित्र बदलत गेलं. प्रबोधिनीची स्वतःची इमारत झाली. अजून बांधकाम चालू असतानाच आमची शाळा या इमारतीत दाखल झाली. आमच्या लहान सहान डोळ्यांसमोर प्रबोधिनीचं 'मंदिर' उभं राहाताना दिसत होतं. मंदिरासारखी उत्तम रंगांनी भरलेली शाळा. एका वर्गात जास्तीत जास्त पंचवीस मुले. माझ्या वर्गात तर बाराच मुले होती आणि आम्हाला शिक्षक मात्र पंधरा. सगळे उत्तम शिक्षक आपापल्या ध्येयवेडापायी, असलेल्या नोकऱ्या सोडून, कमी पगारावर या शाळेत दाखल झालेले शिक्षक ! त्यांचं मुलांवर अपार प्रेम होतं. आपल्या शिक्षकी पेशावर प्रेम होतं. आपापल्या विषयावर हुकूमत होती. वर्ग तयार झाले. त्यांना प्रसन्न दिमाखदार रंग लागले. उत्तम फॉर्म्यिकाची स्वतंत्र टेबले, खुर्च्या, प्रत्येक विद्यार्थ्याच्या नावे हजार झाल्या. सर्व साधनसामग्रीनं भरपूर असलेल्या प्रयोगशाळा दिमतीला होत्या. त्यात जाऊन केव्हाही हुदडण्याचं स्वातंत्र्य

होतं. अॅथलेटिक्स, जिम्नॉस्टिक्स पासून फुटबॉल, क्रिकेट पर्यंत सर्व खेळांचं उत्तम साहित्य उपलब्ध होतं. हजारो पुस्तकांची रेलचेल असलेलं ग्रंथालय जवळ जवळ दिवसरात्र खुलं होतं. शाळा नव्हता एक कोंडवाडा! उलट लहानपण खुलवणारं, मोठ्या माणसांचं मोठं वेड आमच्या पण मनात भरवणारं एक मुक्त आकाश होतं. गाणी होती. ढोल-ताशे होते, नाच होते. सगळंच उत्तम. सगळ्यातलं उत्तम ते समोर हजर होतं हात जोडून!

एवढीच विनंती करीत की 'पोरांनो, एवढं सोन्यासारखं शिकून नुसते 'पोटार्थी, स्वार्थी नका रे होऊ' या कोटी कोटी देशाच्या कोटी कोटी प्रश्नांपैकी एक प्रश्न निवडा आणि त्याच्या सोडवणुकीसाठी तुमचे आयुष्य, तुमची बुद्धी वाटून टाका. त्यासाठी हे उत्तम शिक्षण आहे.'

पंचवीस वर्षांपूर्वीच्या त्या काळात एकेका विद्यार्थ्यांवर वर्षाला सरासरी खर्च होता होता अडीच ते तीन हजार रुपये. आम्ही फी भरत होतो सुमारे साठ रुपये. आमच्यात पैशाची, माणसांची, साधनांची, भावनांची, एवढी गुंतवणूक का? तर म्हणे 'आम्ही बुद्धिमान! देशप्रश्न सोडवणार!!'

हे सर्व रम्य चित्र एकीकडे आणि आता दुसरे चित्र पाहा-

ज्या देशाचे प्रश्न सोडवण्यासाठी आमच्या सारख्या दिवट्यांमध्ये म्हणजे छोट्या छोट्या मशालींमध्ये इंधन भरलं जात होतं त्या आपल्या या भारत देशात आजही सुमारे ६०% म्हणजे पन्नास कोटींहून अधिक जण अंगठेबहादूर, निरक्षर आहेत. त्यात स्त्रियांची संख्या दोन तृतीयांश आहे. या शतकाअखेर संपूर्ण जगातील निरक्षरांपैकी निम्मी संख्या आपल्या या एकट्या महान भारत देशात असणार आहे. समाजाच्या तळागाळापर्यंत, बहुजन समाजापर्यंत अजून साधं ग, म, भ, न आणि बे एके बे चं वारंसुद्धा पोचलेलं नाही. बरं जिथं शाळा आहेत तिथे शिक्षक नाहीत. त्या शाळांना इमारती नाहीत. साधे खडू-फळे नाहीत. पावसाळा आला की शाळा गळतात. मुलं पण गळतात. घरीच बसतात. शेतावर जातात. गुरं चारतात. मुलींनी तर शिकलं पाहिजे हे अजूनही गावागावातल्या अडाणी निरक्षर-आई-बापांना कळत नाही. कळलं तर वळत नाही. कळलं किंवा वळलं तरी परवडत नाही. मुली चुली फुंकत राहातात किंवा धाकट्या भावंडांच्या रूपानं दरवर्षी वाढत जाणाऱ्या पिलावळीला सांभाळत सांभाळत बालपणीच म्हाताऱ्या होऊन जातात. शाळेत येऊ शकणारी मुले मुली

अनवाणी पायांनी रणरणत्या उन्हातून २-५ मैल चालत शाळेत येतात आणि शाळा नावाचा कोंडवाडा सुटला की टाचा घासत घासत पाठीवरचं दप्तराचं ओझं सांभाळत, सदऱ्याच्या बाहीनं शेंबूड पुसत घर नावाच्या कोंडवाड्याकडे परततात. ही कायमची अडाणी-निरक्षर दरिद्री माणसं इतिहासाच्या कचरापेटीत टाकल्यासारखी जन्माला येतात आणि वर्तमानाच्या कचरापेटीत आयुष्य काढून भूतकाळाच्या कचरापेटीत विलीन होतात.

हा आपला भारत देश!

काय चाटायचंय त्या बुद्धिमत्तेला? त्या विशेष बुद्धिमान मुलांच्या शाळेला? त्या उच्चभू शिक्षणाला? जर त्या सर्वांचा उपयोग 'भारतीय परिस्थितीवर मात करण्यासाठी होणार नसेल तर!

या सर्वांचं शब्दातलं अंतर प्रबोधिनीच्या शिक्षण पद्धतीतच होतं. 'We Start with Classes but we want to go to Masses' जन सामान्यांकडे जायचं आहे. बहुजन समाजाकडे जायचं आहे. ते सुद्धा त्या सर्वांच्या बरोबरीचे मित्र बनून. मोठा दोढ्ढाचारी बनून नव्हे!

अनेकातलं एक उत्तर आहे साक्षरता चळवळ! साक्षरता चळवळ!!

मागील वर्षात आम्ही तुमच्यापर्यंत काय पोहोचवले!

- दुसऱ्या वर्षातील (जुलै १३ ते १४) अंकांमधील लेखांची विषयसूची ●
(कंसामध्ये त्या लेखमालेच्या लेखक / लेखिकांची नावे दिली आहेत.)

कथा

- अंक क्रमांक शीर्षक
१. यश की अपयश
 १. चॉकलेटचे रहस्य
 १. Story of Red Cross
 ३. हातात सुरी देण्याची तर क्षुल्लक बाब
 ३. तीन विद्यार्थ्यांचे साहस
 ४. परिसाच्या संगे लोह बिघडले
 ४. ध्येयवादी कंजूष
 ४. अ. भा. बघ्या मंडळ
 ४. राजू प्रधानचे भूतदया मंडळ
 ५. वाधिणीच्या समोर
 ६. तिळगूळ
 ६. घड्याळातल्या टिल्लूचे गुपित
 ७. जिद्द
 ८. चित्रदुर्गची बहादूर महिला
 ९. होळी आगळी - होळी वेगळी
 ११. बंडलगाव
 ११. संस्कृत कथा : संहति : कार्यसाधिका
 १२. २२ जून १८९७
 १२. बुद्धिमान सावकार व चार मुले

(प्रा. शरद वाघ, सुधाकर प्रभू, योगिनी जोगळेकर, शांता बुद्धिसागर, डॉ. न. म. जोशी, सुहासिनी देशपांडे, दत्ता श्री. टोळ, ● सुनिती नेरेलेकर)

एकांकिका/नाट्यछटा

- अंक क्रमांक शीर्षक
४. रंगांच्या दुनियेतील गुपित
 ५. मानवतेचे पाईक आम्ही
 ५. बनी शाळेला जाते
 ५. रंग ऋतूचे . . . ऋतू रंगांचे
 १०. विषय गेले पळून
 ११. आणि गड शब्दरूप झाले !
- (सविता देशपांडे, संजय पवार, सुचेता भालेराव, रजनी वैद्य, चारुता पुराणिक)

अभ्यासातील स्वावलंबन

(डॉ. नलिनी गुजराथी)

प्रश्नकौशल्यांचा वापर :

१. वस्तुनिष्ठ प्रश्न
२. लघुत्तरी प्रश्न
३. दीर्घोत्तरी प्रश्न
४. निबंध लेखनात सुधारणा कशा कराव्यात?
६. How to use a Dictionary?
८. वार्षिक परीक्षेची पूर्वतयारी
१२. अभ्यासाचे नियोजन

अंक क्रमांक

शीर्षक

असे घटते सुंदर अक्षर

(श्री. अशोक शंकर ताकमोगे)

अंक १ ते ३, ५ व ७ ते १०

प्रत्येक अंकात सरावासाठी ४ पाने
मुख्य लेख १ व ७ मध्ये. इंग्रजी व
मराठी - दोन्हीसाठी सरावपाने.

वाचलेच पाहिजे असे काही

१. थॅक यू मिस्टर ग्लाड
२. आठवणींचे पक्षी
६. तोत्तोचान
१०. जावे त्यांच्या देशा
९. आक्रोश
११. डोंगर म्हातारा झाला

व्यक्तिचित्रे

१. मला अजून घडायचं आहे.
 २. झुंजार वीरांगना मादाम कामा
 ४. माझे घडणे - एक निरंतर प्रवास
 ४. पापभिरू माणूस महात्मा कसा झाला.
 ५. कळकट कपड्यातला शुभ्र मनाचा
माणूस
 ६. गावप्रेमी महर्षी कर्वे
 ७. समर्थे अद्भूत केले!
 ८. शिवरायांचे आठवावे रूप
 ९. ध्यासपंथी चाललो
- (डॉ. स्वर्णलता भिशीकर, प्रा. यशवंत लेले,
अनिल रिसबूड, यशवंत कुलकर्णी)

अंक क्रमांक

शीर्षक

प्रतिभेच्या प्रांतातील प्रवास

(डॉ. अशोक निरफराके)

२. शब्द सुचतात का शब्द
३. शब्दाला जुळवा शब्द
४. गुप्तसंदेश कविता
५. संवेदनशीलता कशी वाढवाल?
७. संवेदनशीलता - माणसांबद्दलची
९. उपमा द्या
१०. गोष्ट लिहून तर पाहा.
११. गोष्ट लिहिण्याची आणखी एक युक्ती
१२. संवाद लेखन

सफर कवितांच्या दुनियेत

१. आला पाऊस
 २. सांगा कसं जगायचं?
 ३. निर्धार
 ४. सैनिकांची प्राणदिवाळी
 ५. सखी
 ६. सामर्थ्य मागते मी
 ८. ग्रंथ आमुच्या हाती
 ९. गड्यांनो! फेकुनी द्या दप्तरे!
 ११. वसंतागमन
 १२. सत्कार
- (बहिणाबाई चौधरी, मंगेश पाडगांवकर,
कुसुमाग्रज, हिरा बनसोडे, रामभाऊ डिंबळे)

अंक क्रमांक

शीर्षक

पद्य/स्फूर्तिगीते

१. आज प्रचीती द्या!
२. क्षितिज नवे रे !
३. प्रबोधिनीत यायचे . . .!
५. नव्या युगाचे पाईक आम्ही
६. जय भारत वन्दे मातरम्
७. बलसागर भारत होवो
८. नव आह्वाना घेतो!
९. हे प्रभो शिवाजी राजा
१०. अपेक्षा
११. जिथे जायचे ठरले तेथे जाऊच जाऊ
१२. नमोऽस्तुते गुरुदेवा!

स्वातंत्र्योत्तर भारताचा इतिहास

(प्रा. अनघा लवळेकर)

१. प्रस्तावना - १९४७ ते ५७
२. १९४७ ते १९५७ - काही अंधारलेले, काही रुपेरी क्षण
३. सोमनाथ मंदिराचा जीर्णोद्धार, धम्मचक्र प्रवर्तन दिन
४. अनोखा यज्ञ - भूदान चळवळ
५. अस्मिता भाषेची, रचना देशाची . . संयुक्त महाराष्ट्र आंदोलन
६. गोवा मुक्ती संग्राम
८. सावधान! युद्धाचे पडघम वाजताहेत (१९६२)
९. नेफा आघाडी - एक अविस्मरणीय नामुष्की - भाग १
१०. नेफा आघाडी - भाग २

अंक क्रमांक

शीर्षक

तेव्हाचे शिक्षण आताचे यश

(श्री. अविनाश धर्माधिकारी)

१. प्रस्तावना - सूतोवाच
२. हे असं कसं काय?
३. नाहीचं होय करून दाखविण्याची हिंमत!
४. रूप पालटू देशाचे
११. कामाचे प्रचंड स्वरूप . . (गणेशोत्सव ह् दिवाळी)ⁿ
१२. साक्षरता चळवळ भाग - १

छंद आकाश दर्शनाचा

(डॉ. प्रकाश तुपे)

४. ओळख आकाशातील ताऱ्यांची
७. शर्मिष्ठा व ध्रुवतारा, परांचन गती
८. मृग नक्षत्र. ताऱ्यांचे रंग व आकार
९. श्रवण - अभिजित - गरुड ताऱ्यांचा जन्म
११. महाश्व, देवयानी, मीन; ताऱ्यांचा मृत्यू

शरीर सतेज सुदृढ

१. श्वसनाचा व्यायाम
२. भुजंगासन
३. वज्रासन व उष्ट्रासन
४. योगासनांचा क्रम व वेळापत्रक
६. शलभासन (मिलिंद पटवर्धन, मनोज देवळेकर)

अंक क्रमांक

शीर्षक

आपली बुद्धी – आपले धन

१. बुद्धीचे विविध पैलू
२. सामाजिक बुद्धिमत्ता म्हणजे काय?
७. डावा-उजवा मेंदू काय काम करतो?
(डॉ. मानसी राजहंस / विवेक पोंक्षे)

भावानुविष्कार

(डॉ. सुरेश करंदीकर)

९. आनंदाचे डोही आनंद तरंग
११. गायी पाण्यावरी काय म्हणूनि
आल्या!

कला – हस्तकौशल्य

१. कोल्ड सिरॅमिक
२. गणपतीपुढील सजावट
४. स्नेहपूर्ण आकर्षक शुभेच्छापत्रे
१०. भौमितिक प्रतिकृती –
त्रिकोणाकार – घन
११. दोऱ्याची आकर्षक शुभेच्छापत्रे
११. उंच उंच मनोरं
१२. वृत्तचिती
(रेखा जोशी, स्मिता फडके, विनय चुटके)

ओळख महाराष्ट्राची

(सुरेंद्र ठाकुरदेसाई)

२. भौगोलिक महाराष्ट्र
३. नद्या – धरणे – प्रकल्प

अंक क्रमांक

शीर्षक

असंही जगणं असतं

१. वनवासी कल्याण आश्रम – कनाशी
२. अजूनही आठवतात ते . .
३. माझ्याच्याने होईल तेवढी करीन
तुझी सेवा!
५. शब्दरूप आले मुक्या वेदनेला
७. दास्याचा रामदास झाला.
८. माझ्या शिक्षणाची सुरुवात
(मंजिरी फडके, बागेश्री पोंक्षे,
शैलजा देशमुख, सुदाम भोंडवे)

विज्ञानाच्या चष्म्यातून

१. चॉपर तयार करा.
२. कॅबिनेट ड्रायर तयार करा.
२. आकाश का निळे – निळे
३. चला π ची किंमत काढूया!
४. प्रयोग करून पाहा
४. तरंगणारा आकाशदिवा
४. बोटांच्या ठशांच्या दुनियेत – विज्ञान
प्रकल्प
५. सायफनच्या तत्त्वावरील शास्त्रीय
उपकरण!
६. फिरती नाव तयार करा.
७. पोस्टकार्डाचा तराजू
८. झाडांची रोपे कशी तयार कराल?
९. बंदुकीची गोळी – करून पाहा –
१२. आज्ञाधारक डबा

अंक क्रमांक

शीर्षक

प्रबोधिनीतील उपक्रमांचा परिचय

२. स्वामी विवेकानंद स्मृती श्री गणेश विसर्जन मिरवणूक
३. पावसाळी सहलीच्या निमित्ताने - मजा - आनंद - साहस
४. भूकंप मदत कार्याच्या निमित्ताने
७. नेत्रदीपक क्रीडा प्रात्यक्षिके
८. १०० दिवसांची शाळा - आह्वान, आवाहन

माहितीपर लेख

७. जाहिरातींचे युग
८. या दर्यापूरला
९. मोहीम गडकोटांची
११. देवमाशाची अद्भूत सृष्टी
११. ओळख ब्रेल लिपीची
११. मानवाची चंद्रलोकावर मोहीम

स्फुट लेख

२. स्वामी विवेकानंद दिग्विजयाची शताब्दी
३. प्रगतगावची एस्. टी.
२. व्यक्तिमत्त्व विकसनाच्या पाऊलवाटा
३. प्रगतगावचा गणपती
४. साक्षात्कारी भावशिल्प
४. शब्दकोडे तयार करू या.
४. समृद्ध अन् उमद्या इस्रायलची सफर

अंक क्रमांक

शीर्षक

४. सर्वांचे पर्यावरण
६. स्वतंत्र भारतात परकीय लिपीत स्वाक्षरी का?
६. संवाद कर्णबधिरांशी.
६. मला असं वाटतं की
७. १९९३-सिंहाचे मागे वळून पाहाणे.
८. लक्ष्मण कोणाचा?
१०. सुखद पण अस्वस्थ करणारा पूर्वांचल दौरा
११. साहस सह्याद्रीतले - धाडस हिमालयातले
११. वर्षाचा आरंभ उपासनेने करू या
११. तू माझा सांगाती - पाऊलखुणा
११. कुठे जात आम्ही-पुढे काय आहे?
११. वसंत वा शरद
१२. नमोऽस्तुते गुरुदेवा
१२. आदिवासींच्या पाड्यावरून (सुभाष देशपांडे, राजाभाऊ लवळेकर, दिलीप कुलकर्णी, कुमुदिनी भार्गव, आनंद पाळंदे, विवेक कुलकर्णी, अनुराधा धुपकर, डॉ. गिरीश बापट, डॉ. दादा नवाथे)

या व्यतिरिक्त

- गणितातील गमतीजमती विद्यार्थ्यांचे लेखन, विनोद, कोडी- शब्दकोडी, कविता, दिनविशेष, स्पर्धा, इ.

ज्ञान प्रबोधिनीची विविध प्रकाशने

१. छंद आकाशदर्शनाचा - ले. डॉ. प्रकाश तुपे - १०/-

आकाशातील विविध तारकासमूह, नक्षत्रे, राशींचा परिचय करून देणारे पुस्तक! दिशा अन् ताऱ्यांची ओळख होऊन त्यांच्याशी दोस्ती करावीशी वाटेल यासाठी उपयुक्त असे पुस्तक!

२. व्यक्तिविकासासाठी विद्याव्रत - २५/-

किशोर वयामध्ये शारीरिक, मानसिक व बौद्धिक क्षमतांमध्ये अनेक प्रकारचे बदल झपाट्याने होत असतात. अशावेळी हे सर्व बदल योग्य दिशेने, सुनियोजितपणे अन् सर्व अंगांनी कसे करता येतील यासंबंधी सोप्या भाषेत केलेले विवेचन.

३. प्रबोधन गीते - पुस्तिका १०/-, ध्वनिफीत (कॅसेट) ४०/-

(प्रबोधिनीमध्ये तयार झालेल्या विविध स्फूर्तीगीतांचा संग्रह)

४. वाचलेच पाहिजे असे काही - भाग १ - ले. शैलजा देशमुख - १५/-

२० पुस्तकांचा परिचय करून देणारी पुस्तिका! त्याचबरोबर किशोर वयोगटात चौफेर अन् चौरस वाचन व्हावे यासाठी सुमारे १०० पुस्तकांची यादीही या पुस्तिकेत आहे.

५. हस्ताक्षर सराव - ले. अशोक शंकर ताकमोगे - ७/-

कोणत्याही वयामध्ये सरावाने अक्षर सुधारू शकते यावर ठाम विश्वास अन् अनुभव असलेल्या लेखकाने एका विशिष्ट पद्धतीने हस्ताक्षर सुधारण्यासाठी केलेली ही पुस्तिका.

६. वेध यशाचा - ले. महेन्द्र सेठिया, विवेक पोंक्षे - ५०/-

अभ्यास कसा करावा, टिपणे कशी काढावीत, परीक्षातंत्राचा यशस्वीपणे वापर कसा करावा यासाठी अनेक उदाहरणासह तपशीलवार विवेचन असलेले पुस्तक. (पहिली आवृत्ती संपली. ३० जुलैपर्यंत दुसरी आवृत्ती प्रकाशित होईल.)

पुढील वर्षातील नवीन लेखमाला

● क्रीडा विश्वाशी दोस्ती ● कल्पक बनू या ● स्पर्धापरीक्षांची तयारी ● कानोसा मनाचा ● अभ्यास देशस्थितीचा ● अनुभव गिरिभ्रमणाचे ● गोष्ट सांगून तर पाहा ● उद्योगाचे घरी ● तुला काय वाटतं? याव्यतिरिक्त-विज्ञान, कथा, अभ्यास, इतिहास, पुस्तक परिचय, कविता, कला व इतर अनेक लेख असणारच आहेत.

अनेक मान्यवरांचा लेखनात सहभाग! विद्यार्थ्यांच्या लेखनासाठी अधिक पाने! गतवर्षीपेक्षा

अधिक आकर्षक! दीडपट अधिक पृष्ठसंख्या! अर्थातच उपक्रमांमध्येही वाढ!

लवकरात लवकर वर्गणी भरून पुढील वर्षाचे सभासद व्हा! अनेकांना सभासद करून बक्षिसे मिळवा! जवळच्या नातेवाईकांना वाढदिवस, दीपावलीनिमित्त आत्ताच मासिक भेट द्या!

गुरुवंदन

स्वीकारुनि ही नमने सुमने आशीर्वच धावा
नमोऽस्तु ते गुरुदेवा ॥धु.॥

आलो तेव्हा अनुभव होता
मायपित्यांच्या वत्सलतेचा
परंतु तुमच्या परिसस्पर्शे
ज्ञानचक्षु उघडला
परंपरेचा संस्कारांचा
सहज लाभला ठेवा ॥१॥

सांगुन शिकवुन कधि उपदेशुन
विमल सुचरितातुनी दाखवुन
अज्ञानातुन अज्ञाताच्या
जवळ घेउनी गेला
ऋषिकुल-प्रतिनिधी! कृतज्ञतेचा
प्रणाम हा घ्यावा ॥२॥

आजवरी अतिपरिचय होउन
तुम्हास प्रियमित्रासम मानुन
कधी अवज्ञा कधी अनादर
अजाणतेपणि घडला
क्षमस्व गुरुवर! क्षमा असावी
मनात राग नसावा! ॥३॥

तुमचे हे व्रत पुढे चालवू
निरलस श्रमुनी सुयश मेळवू
तुमच्या कर्मरतीतुन अमुच्या
मनि आहे रुजला
'कर्मातच ज्ञानाचे सार्थक'
हा तुमचा सांगावा! ॥४॥

तुमच्या इच्छा अमुच्या स्फूर्ती
तुमची स्वप्ने अमुच्या ज्योती
बळ आमुच्या पंखांतुन वाहे
ती तुमची माया
त्या मायेची ऊब लाभुनी
तेज मिळे सद्भावा! ॥५॥

गुरुतेचे आकर्षण भेदुन
नीलनभी लीलेने विहरुन
स्वर्गगेतील कमळे खुडुनी
नटवू भारतभूला
त्यासाठी आचार्य! अम्हाला
आशीर्वाद हवा ॥६॥

● संपर्क पत्ता ●

संपादक, 'छात्र प्रबोधन',
ज्ञान प्रबोधिनी, ५१० सदाशिव पेठ,
पुणे 411 030. ☎ : ४३२६९१
कार्यालयाची वेळ : स. १० ते १२,
संध्या. ५ ते ७.
वार्षिक वर्गणी : रुपये ६०/- फक्त.